

**VIETNAM, IRAK
EN DE
(ON)MACHT
VAN AMERIKA**

**VIETNAM, IRAK EN DE
(ON)MACHT VAN AMERIKA**

Vietnam, Irak en de (on)macht van Amerika is deel 22 in de serie Atlantische Onderwijspapers van de Atlantische Commissie. Deze publicatie verschijnt onder auspiciën van de Atlantische Onderwijscommissie.

De Stichting Atlantische Commissie is al meer dan 50 jaar een forum voor het publieke debat over internationale veiligheidsvraagstukken. Zij geeft voorlichting over en stimuleert onderzoek naar thema's zoals de betrekkingen tussen de Verenigde Staten en Europa, ontwikkelingen in de NAVO en Europese veiligheid.

De onafhankelijkheid van de Atlantische Commissie wordt gewaarborgd door het Stichtingsbestuur waarin alle belangrijke politieke stromingen en de meest betrokken wetenschappelijke disciplines zijn vertegenwoordigd.

VIETNAM, IRAK EN DE (ON)MACHT VAN AMERIKA

Jan Donkers
Henk Hofland
Rob Kroes
Ton van Naerssen

VIETNAM, IRAK EN DE (ON)MACHT VAN AMERIKA

Atlantische Onderwijspaper 22

Eindredactie: Niklaas Hoekstra

Foto omslag: Zuid-Vietnam, februari 1968: Een Amerikaanse marinier met gitaar en M-16 geweer wacht op een landingsbaan voor een vlucht uit Khe San tijdens de Vietnamoorlog. (foto: Bettman/Corbis/TCS)

Lay-out en druk: Ervee design & drukwerk, Zoetermeer

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs en de Atlantische Commissie.

Inhoud

VOORWOORD <i>Sonja Vetter-Samuels</i>	7
DE VIETNAMOORLOG EN DE AMERIKAANSE BUITENLANDSE POLITIEK <i>Rob Kroes</i>	9
VIETNAM IN DE REGIO OOST-AZIË <i>Ton van Naerssen</i>	17
VIETNAM EN DE RODE EN BLAUWE STATEN <i>Jan Donkers</i>	29
PARALLELEN TUSSEN DE VIETNAMOORLOG EN DE OORLOG IN IRAK <i>Henk Hofland</i>	41
APPENDIX Onderwijspublicaties van de Atlantische Commissie	51

VOORWOORD

Weinig andere conflicten hebben zo'n destabiliserende werking gehad op de Verenigde Staten als de oorlog in Vietnam. Vanwege strategische belangen – de verdediging tegen het communisme – stortte Amerika zich in een oorlog waarvan de gevolgen niet te overzien bleken. Dertig jaar na dato lijkt de geschiedenis zich te herhalen. De toenemende dreiging van het moslimfundamentalisme en de politiek-strategische belangen in Irak hebben Amerika ook nu weer doen besluiten een oorlog te beginnen, waarvan het einde onvoorspelbaar is.

Bijna 200 docenten aardrijkskunde, geschiedenis en maatschappijleer namen op 27 januari 2005 deel aan de jaarlijkse Onderwijsconferentie die de Atlantische Commissie in Muziekcentrum Vredenburg te Utrecht organiseerde. Thema was *Vietnam-Irak: de (on)macht van Amerika – Making the World Safer for Democracy?*, waarbij Vietnam tevens thema van het centraal schriftelijk eindexamen geschiedenis (2004/2005) is. Een viertal sprekers belichtte het onderwerp vanuit verschillende invalshoeken.

De Amsterdamse hoogleraar Amerikanistiek Rob Kroes behandelde onder meer de historische wortels van de Vietnamoorlog en de beeldvorming over de oorlog in Amerika zelf. Geograaf Ton van Naerssen van de Radboud Universiteit Nijmegen keek vooral naar de rol die Vietnam in de regio speelde en speelt. Schrijver en programmamaker Jan Donkers becommentarieerde de culturele aspecten en de maatschappelijke gevolgen van 'Vietnam'. Journalist en columnist Henk Hofland trok tenslotte de parallel tussen Vietnam toen en Irak nu.

Tijdens het middagedeelte kregen de deelnemers in een aantal workshops andere manieren gepresenteerd om het Vietnam-thema in de klas te behandelen. De Vietnamoorlog werd beeldend geïllustreerd aan de hand van filmfragmenten en muziek. Daarnaast was er materiaal dat meer inzicht bood in de chronologie van het conflict. Jammer was dat de workshop spotprenten wegens afzegging van de workshopleider niet kon doorgaan. Het materiaal uit deze workshop is nagezonden.

In deze Atlantische Onderwijspaper vindt u de inleidingen van de vier sprekers van het ochtendgedeelte. De Atlantische Onderwijscommissie hoopt met deze publicatie een bijdrage te leveren aan het inzicht in het Amerikaans buitenlands beleid in het algemeen en de Vietnam-politiek in het bijzonder.

Sonja Vetter-Samuels
Voorzitter Atlantische Onderwijscommissie

DE VIETNAMOORLOG EN DE AMERIKAANSE BUITENLANDSE POLITIEK

Rob Kroes

Wat voor soort oorlog was de Vietnamoorlog?

Afhankelijk van het standpunt van de beschouwer heeft de oorlog in Vietnam vele gezichten vertoond. Voor sommigen was het een koloniale, of neokoloniale, oorlog, gericht op het behoud van een koloniale orde in de wereld. Anderen, speciaal zij die kijken naar de periode van de Amerikaanse inmenging, hebben de oorlog gezien als imperialistisch, gericht op vestiging dan wel bevestiging van een Amerikaanse machtsfeer of economische invloedssfeer. Weer anderen zien de oorlog als een *hot spot* in het wereldomvattende verband van de Koude Oorlog. Het tijdsperspectief dat men in gedachten heeft, bepaalt voor een deel de keuze die men maakt uit deze mogelijkheden. De openingsdocumentaire, vertoond op deze studiedag van de Atlantische Onderwijscommissie, beschouwt de oorlog in Vietnam als een Amerikaanse oorlog en begint met de openingsschoten in de Golf van Tonkin in 1964. Zonder twijfel begon van toen af de Amerikaanse militaire opbouw en de Amerikaanse escalatie van het conflict. Maar het getuigt van historische bijziendheid als we die lezing aan leerlingen doorgeven.

De Vietnamoorlog, gevoerd door Amerikanen (met symbolische steun van bondgenoten als Zuid-Korea en Australië) is een uitvloeisel van een klassieke koloniale oorlog, gevoerd door Frankrijk in een poging het Vietnamese streven naar nationale onafhankelijkheid de kop in te drukken. Al bij die oorlog was Amerika betrokken. Het land leverde Frankrijk wapens en logistieke steun, en ondersteunde ook financieel de oorlogsinspanning. De akkoorden van Genève (1954) maakten een eind aan de Franse betrokkenheid, Vietnam werd in tweeën gedeeld, en Amerika raakte blijvend betrokken aan de zijde van het Zuiden in hun strijd tegen het Noorden. Een oorlog die aanvankelijk een nationale bevrijdingsoorlog had geleken, zoals Algerije tegen Frankrijk had gevoerd, of Indonesische vrijheidsleiders tegen Nederland, was geworden tot een 'perimeteroorlog' aan de rand waar de 'Vrije Wereld' en de Wereld van het Communisme elkaar raakten. De grens tussen Noord- en Zuid-Vietnam werd tot een van de plaatsen waar de grens tussen beide werelden met geweld moest worden getrokken, net zoals eerder in Azië in Korea, of in Europa met militair machtsvertoon ten tijde van de blokkade van en de luchtbrug naar Berlijn.

Hoe is het te verklaren dat Amerika al vroeg het conflict in Vietnam in Koude Oorlog-terminen was gaan zien en niet het Vietnamese vrijheidsstreven zijn steun gaf? Dat laatste zou geheel in lijn zijn geweest met een lange traditie in Amerika's buitenlandse politiek. Amerika, ooit door de socioloog Seymour Martin Lipset omschreven

als 'the first new nation', is zich altijd sterk bewust geweest van zijn antikoloniale origine, bevrijd als het zich had uit de toenemend beklemmende omarming van het moederland Engeland. Men kan twisten over de vraag of Amerika in feite het eerste geval van succesvolle dekolonisering was. Al vroeg waren Amerikaanse 'revolutionairen' van het eerste uur, zoals John Adams, zich bewust van de parallellen met de Nederlandse afscheiding uit het Spaanse imperiale verband. In ieder geval hield Amerika lang de antikoloniale banier hoog in zijn diplomatieke relaties met Europa's koloniale mogendheden. Het leidde in het geval van president Woodrow Wilson tot zijn richtlijn voor nationale zelfbeschikking, aan het einde van de Eerste Wereldoorlog; en in het geval van president Franklin Delano Roosevelt tijdens de Tweede Wereldoorlog tot druk op bondgenoot Engeland een eind te maken aan zijn koloniale overheersing.

Wat Vietnam betreft levert de nationalistische bevrijdingsstrijd in het toenmalige Nederlands-Indië een interessante parallel op. Amerika ging er toe over de regering van opstandige republikeinen, gevestigd in Djokjakarta, zijn steun te geven nadat deze regering bij machte was gebleken een communistische opstand in Madioen op Oost-Java de kop in te drukken. Daarmee hadden de republikeinen in Amerikaanse ogen hun geloofsbrieven verworven. Amerika oefende van dat moment druk uit op Nederland, onder andere door met inhouding van Marshallplan-gelden te dreigen. Amerika mat toen al zijn antikolonialisme af aan de nieuwe maatstaf van anticommunisme, een maatstaf die in toenemende mate de Amerikaanse buitenlandse politiek in de jaren van de Koude Oorlog richting zou geven.

Iets soortgelijks had zich kunnen voordoen in de antikoloniale strijd die Vietnamezen gingen voeren tegen Frankrijk. Zoals in het gehele gebied dat Japan in de Tweede Wereldoorlog had bezet, was ook in Vietnam de zwakte van de koloniale overheerser aangetoond en leek zich het moment voor te doen het koloniale juk af te schudden. De leider van de nationale bevrijdingsbeweging daar, Ho Chi Minh, had net als zovele nationalistische leiders als jongeling in Europa ideeën opgedaan over vrijheid en nationale zelfbeschikking. Hij zag de Amerikaanse vrijheidsstrijd als lichtend historisch voorbeeld en ontleende bij het uitroepen van de Vietnamese onafhankelijkheid zijn bewoordingen aan de Verlichtingsidealen die Amerikanen bij hun revolutie hadden bewogen. Hij bewonderde de Amerikaanse Founding Fathers, maar hij had zich in Europa ook het gedachtegoed van het communisme eigen gemaakt en de idealen van een wereldrevolutie in die trant. In die zin leek hij op de communistische revolutionairen die in China aan hun opmars tegen Tsjang Kai Tsjek waren begonnen.

Dat beeld veeleer dan het beeld van nationale bevrijdingsoorlog ging de lezing bepalen die Amerikanen aan de strijd in Vietnam tegen de Fransen gaven en die naderhand hun eigen rol in de oorlog moest verklaren. Zo kon Vietnam worden tot een van de *hot spots* in de Koude Oorlog, tot een van de perimeter-oorlogen ter bepaling van de grens tussen een communistische wereld, gezien als monolithisch en expan-

4 augustus 1964: President Lyndon B. Johnson tijdens zijn 'Midnight Address' over het tweede Golf van Tonkin-incident in Vietnam (foto: Cecil Stoughton, LBJ Library)

sionistisch, en de 'Vrije Wereld'. Zo kon zich de idee vestigen, bekend geworden onder de naam van domino-theorie, dat wanneer een land in het Verre-Oosten ten prooi zou vallen aan communistische subversie van binnen uit, gesteund door het gevestigde wereldcommunisme, aangrenzende landen als domino's zouden vallen. Amerika, als centrale, meest machtige, mogendheid in het Vrije Westen, zag het als zijn taak, als een 'guardian at the gate' (in de woorden van president Lyndon B. Johnson aan de vooravond van grootscheepse Amerikaanse inmenging in Vietnam) de vrijheid en democratie te verdedigen waar ter wereld zij ook bedreigd werden. Die opdracht had al doorgeklonken in Roosevelts beroemde rede over de 'Four Freedoms' van 1941. We herkennen haar ook in de Truman-doctrine van 1947. Nog steeds klinkt een Wilsoniaanse zendingsdrang door in deze opdracht. Alleen had in Vietnam een authentiek streven naar nationale zelfbeschikking het moeten afleggen tegen de lezing van het communisme als een internationale kracht van onderdrukking en onvrijheid.

Beeldvorming over de Vietnamoorlog

De Amerikaanse Koude Oorlog-lezing van wat er in Vietnam op het spel stond werd lange tijd door velen gedeeld, in de Amerikaanse publieke opinie, maar ook in Europa. Politieke commentatoren, zoals Lou de Jong in *Vrij Nederland*, verdedigden lang op deze gronden de Amerikaanse militaire inspanning in Vietnam. Maar naarmate de oorlog escaleerde en met name televisiebeelden en persfoto's in Amerika en Europa de gruwelen van de oorlog toonden, kenterde de publieke mening. In Amerika en Europa kwam een anti-oorlogsbeweging op gang, als deel van een bredere jeugdbeweging gericht op democratisering van de samenleving. Naarmate de oorlog escaleerde, werd de anti-oorlogsbeweging radicaler. In de ogen van velen nam de oorlog de trekken aan van een imperialistische oorlog, ingegeven door de belangen van een Amerikaanse economische elite die het met vrijheid en democratie niet zo nauw nam, en onder zijn bondgenoten vele onfrisse regimes telde. Het Amerikaanse staatsbestel zelf werd voor velen de belichaming van onderdrukking, uitbuiting en onvrijheid.

In Europa gingen velen de straat op, of namen de pen op, om aan hun anti-Amerikanisme uiting te geven. Toch leidde dit wonderlijk genoeg niet tot een algehele afwijzing van alles wat Amerikaans was. Het feit dat zich in Amerika een brede verzetsbeweging voordeed, die in haar verbale anti-Amerikanisme niet onderdeed voor bewegingen in Europese landen, hield een besef levend van verbondenheid over de Atlantische Oceaan heen, als betrof het een schaduwversie van het officiële Atlantische bondgenootschap. Demonstranten in Europa gingen gekleed in de internationale tooi van spijkerbroeken, T-shirts, *sneakers*, en met de internationale beeldtaal op hun borst van Che Guevara en Angela Davis.

Gezien de ideologische en idealistische gedrevenheid van de anti-oorlogsbeweging komt het als een ontuchtering als we zien hoe vaardig president Richard Nixon in Amerika het verzet onder jongeren wist te breken. In 1971 schafte hij de dienstplicht af en ging over op de vorming van een beroepsleger. De dreiging van een oproep voor het leger viel weg. Toen bleek al gauw dat met name het studentenprotest op de vele universiteitscampussen in de Verenigde Staten zijn elan verloor. Ludieke voorgangers van het protest hadden nog in 1968 opgeroepen, als een variant op de slagzin: ‘Bring the boys home’, ‘to bring the war home’, in bloedige confrontaties met de handhavers van wet en orde. Van de conventie van de Democratische Partij in Chicago in 1968, met zijn ‘six days of rage’, tot de doden in de veldslag met de *National Guard* op de campus van Kent State University in Ohio in 1971, leek de oorlog inderdaad tot het thuisfront te zijn doorgedrongen. Ook die beelden zagen Amerikanen in het dagelijkse televisienieuws. Het is de vraag of de doorsnee Amerikaan daarin de aanleiding zag om zijn steun aan de oorlogvoering in Vietnam op te geven.

Het Amerikaanse thuisfront

Nixon en zijn electorale adviseurs (onder wie als politiek strateeg vooral Kevin Phillips genoemd moet worden, de man van de ‘Southern strategy’ en bouwer van de winnende meerderheid voor de Republikeinse Partij) bleken al snel een scherp gevoel te hebben voor de reactie van Amerikanen op beelden van het anti-oorlogsprotest in de Verenigde Staten. Wat Nixon en de zijnen zagen als de *silent majority* onder de bevolking, bestond uit mensen die vol walging zagen hoe langharig tuig (zoals dat toen in Nederland heette) meende te spreken namens Amerika. Nixon en zijn strategen maakten zich op om die stille meerderheid stem te geven, een stem op de Republikeinse Partij. Dit was het begin van een succesvolle opmars van een militant conservatisme in Amerika dat tot de dag van vandaag bezig is de kwade genius van de jaren zestig terug in de fles te krijgen, in wat wel bekend staat als de ‘culture war’ in Amerika. Pacifisme, *liberalism*, en de hele *life style revolution* van de jaren zestig werd in toenemende mate afgeschilderd als on-Amerikaans.

Die tegenaanval heeft haar bekroning gekregen in de huidige regering-Bush met zijn beklemtoning van patriotisme, militarisme, en deugdelijke traditionele waarden. George W. Bush meent de lessen van Vietnam te hebben geleerd door inheems verzet tegen oorlogsavonturen monddood te maken. Dat is wat het voor hem betekent het Vietnamsyndroom te hebben overwonnen. Hoe anders was dat bij zijn vader, George Herbert Walker Bush, die als toonbeeld van prudentie, ten tijde van de Golfoorlog ter bevrijding van Koeweit, wist wanneer zijn missie vervuld was. Hij wist van ophouden en weigerde zijn troepen op te laten marcheren naar Bagdad. Zijn zoon kraaide ‘mission accomplished’ toen het ergste nog komen moest. Hij, noch zijn neoconservatieve adviseurs, hebben enige notie van benodigde militaire inzet of van een exit-strategie,

inzichten die Colin Powell als hoogste Amerikaanse militair ten tijde van de Golfoorlog in de Powell-doctrine had samengevat. Het was vader Bush die met zijn strikte uitleg van zijn oorlogsdoelen en zijn succesvolle uitvoering ervan, terecht kon zeggen dat Amerika “had kicked the Vietnam syndrome.” Zijn zoon heeft niet van hem geleerd, en niet van de nederlaag in Vietnam.

Hoe verloor Amerika de Vietnamoorlog?

Er zijn vele lezingen over het waarom van de Amerikaanse nederlaag in Vietnam. Er zijn militaire strategen en historici die beweren dat een jungle-oorlog tegen een moeilijk te herkennen vijand niet door Amerika te winnen was. Zij beroepen zich op oudere militaire adviezen dat Amerika zich nooit militair op de landmassa van Azië in oorlogen moest laten verwickelen. Andere analisten houden staande dat het beroemde Tet-offensief in 1968 van Vietcong-strijders, gesteund door Noord-Vietnam, een Pyrrusoverwinning was. De gevechtskracht van de tegenstander was dramatisch afgenomen in de krachtmeting met Amerikaanse en Zuid-Vietnamese troepen. Toch was dat niet het beeld dat postvatte onder de Amerikaanse bevolking. Velen zagen in de verrassingsaanval het teken dat de oorlog niet was te winnen. Al te vaak hadden Amerikaanse beleidvoerders en militairen gezegd dat er licht was aan het einde van de tunnel. Al te vaak hadden Amerikanen voorgespiegeld gekregen dat met inzet van nog eens enige duizenden troepen de strijd dan toch eindelijk beslecht ging worden. Het blijkt uit opiniecijfers in Amerika: na het Tet-offensief geloofde een meerderheid van Amerikanen niet meer in een militaire overwinning. Zij zegden hun steun aan de oorlogvoering op.

Zijn het dan toch de beelden van deze eerste televisie-oorlog geweest die het einde van de oorlog hebben gebracht en het thuisfront oorlogsmoe maakten? Er is in rechtse kringen in Amerika zoiets als een dolkstootlegende ontstaan over de Amerikaanse nederlaag in Vietnam. Linkse (of in Amerikaans taalgebruik: *liberal*) commentatoren gaven van dag tot dag de beeldenstroom op televisie (op zich zonder duidelijke strekking) een defaitistische uitleg. Zij droegen bij aan wat in die dagen de ‘credibility gap’ heette. Het politieke en militaire establishment viel niet langer op zijn woord te geloven. De bevolking werd een rad voor ogen gedraaid. Dat besef heeft zonder twijfel te maken met de kentering in de openbare mening. Het leidde in conservatieve kringen tot een les voor de toekomst: geen oorlog zou meer zo open op de buis komen en zozeer tot speelbal worden van linkse commentatoren. Zowel de Golfoorlog als de invasie in Irak verwerden tot tv-spektakels, als betroffen het Nintendo-spelletjes. Maar er waren geen beelden meer van *body bags* van gesneuvelde soldaten of van wat de oorlog de Iraakse bevolking aandeed – dit alles teneinde het moreel van het thuisfront hoog te houden.

Een andere les is geleerd door het Amerika van de *liberals* en meer radicale opposenten. Als hun verzet op televisie in de jaren zestig zich tegen hen kon keren en

31 juli 1968: President Lyndon B. Johnson luistert naar een bandje dat zijn schoonzoon, kapitein Charles Robb, hem uit Vietnam heeft gestuurd (foto: Jack Kightlinger, LBJ Library)

een Amerika van de stilzwijgende meerderheid politiek kon mobiliseren, lijken ze nu schroomvallig in het gareel te willen blijven en toch vooral maar als patriottisch te willen worden aangezien. De pers is opmerkelijk gedwee geweest (al begint het tij nu wat te keren en stellen Amerika's grote dagbladen zich nu kritischer op), en universiteiten en 'de straat' zijn geen schaduw van wat ze in de jaren zestig waren. Iedere opponent van de oorlog in Irak stelt zich bloot aan het verwijt de eensgezinde oorlog tegen het terrorisme te ondermijnen. Presidentskandidaat John F. Kerry is door die mangel gehaald. Als een echte oorlogsheld die daarna het lef had zich tegen de oorlog te keren was hij bovendien ook nog de belichaming van de vermaledijde jaren zestig. Hij is geen tweede JFK in het Witte Huis geworden, hoewel nog nooit zoveel Amerikanen Democratisch hebben gestemd. Jammer genoeg stemde ook een recordaantal Amerikanen Republikeins. Hun aantal was net wat groter.

Prof. dr. R. Kroes is hoogleraar Amerikanistiek aan de Universiteit van Amsterdam.

VIETNAM IN DE REGIO OOST-AZIË

Ton van Naerssen

Historie

Vanouds wordt in Vietnam een verschil gemaakt tussen Noord-Vietnam en Zuid-Vietnam. Dit verschil valt samen met de ligging van twee belangrijke deltagebieden, namelijk die van de Rode Rivier en die van de Mekong. Het noorden werd tot in de 11^e eeuw overheerst door China. Het confucianisme met zijn nadruk op hiërarchie, discipline en spaarzaamheid drong zodoende diep in de mentaliteit van de noordelijke Vietnamezen door. In de dorpen stonden collectiviteit en zelfvoorziening centraal. De Rode Rivierdelta was en is extreem dicht bevolkt. Al vóór de Tweede Wereldoorlog bedroeg de dichtheid 750 personen per km², en in sommige gebieden werden dichtheden van 2.500 per km² bereikt (Gourou 1936). In het zuiden moesten de Vietnamezen zich verweren tegen de Khmers, een volk uit het gebied dat nu Cambodja heet. Dit gebied was minder dicht bevolkt. De Mekongdelta is pas tijdens Franse tijd op grote schaal gekoloniseerd en het landbezit is er niet zo versnipperd. Het merendeel van de bedrijven was meer dan 5 ha. groot en daarmee van een omvang die in Noord-Vietnam gerekend zou worden tot grootgrondbezit. Hier ontstond een andere mentaliteit, individualistischer en meer op handel gericht.

Ondanks deze verschillen waren de overeenkomsten ook zo groot dat in 1960 in een geografisch leerboek het volgende over de Vietnamezen (daar nog Annamieten genoemd) te lezen stond:

Ze wonen in een strook van 1.200 km. lengte, maar ondanks deze afstand spreken allen dezelfde taal, bezitten dezelfde sociale organisatie, beoefenen dezelfde rijstteelt op sawah's en bouwen hun huizen in dezelfde trant. Een dergelijke volkseenheid is zover uiteen gelegen gebieden is uniek in Zuidoost-Azië (Vooy's en Tamsma 1960: 332).

Volledigheidshalve echter nog de opmerking dat de landsgrenzen niet samenvallen met etniciteit. Er wonen omvangrijke Lao- en Khmer-minderheden in Vietnam en andersom wonen in Laos en Cambodja veel Vietnamezen.

De Fransen hadden het oog vooral gericht op Zuid-Vietnam. Dat werd een kolonie, met een daarbij behorende exportstructuur, gebaseerd op de uitvoer van rijst rubber en koffie. Het noorden en midden van Vietnam werden protectoraten. De Fransen maakten een onderscheid tussen de kolonie Cochin China en de protectoraten Annam en Tonkin. Na de nederlaag van de Fransen werden bij de Akkoorden van Genève (1954) in Indochina vier politieke eenheden onderscheiden: Cambodja, Laos,

Noord-Vietnam en Zuid-Vietnam. Het was de bedoeling dat in het zuiden na twee jaar verkiezingen zouden plaatsvinden over het al dan niet samenvoegen van dit landsdeel bij Noord-Vietnam. De akkoorden werden echter niet getekend door Zuid-Vietnam en de Verenigde Staten en de verkiezingen hebben nooit plaatsgevonden. In Zuid-Vietnam werd Ngo Dinh Diem president, wiens regering door en door corrupt was. Het verzet van het in 1960 opgerichte Nationale Bevrijdingsfront (NLF), door Diem de Vietcong ('de communistische Vietnamezen') genoemd, nam toe. Het doel van het NLF was de samenvoeging van de beide Vietnams. Dat het daarbij steun kreeg vanuit het noorden staat wel vast, maar ook dat het om een authentieke beweging van het zuiden ging.

De oorlog

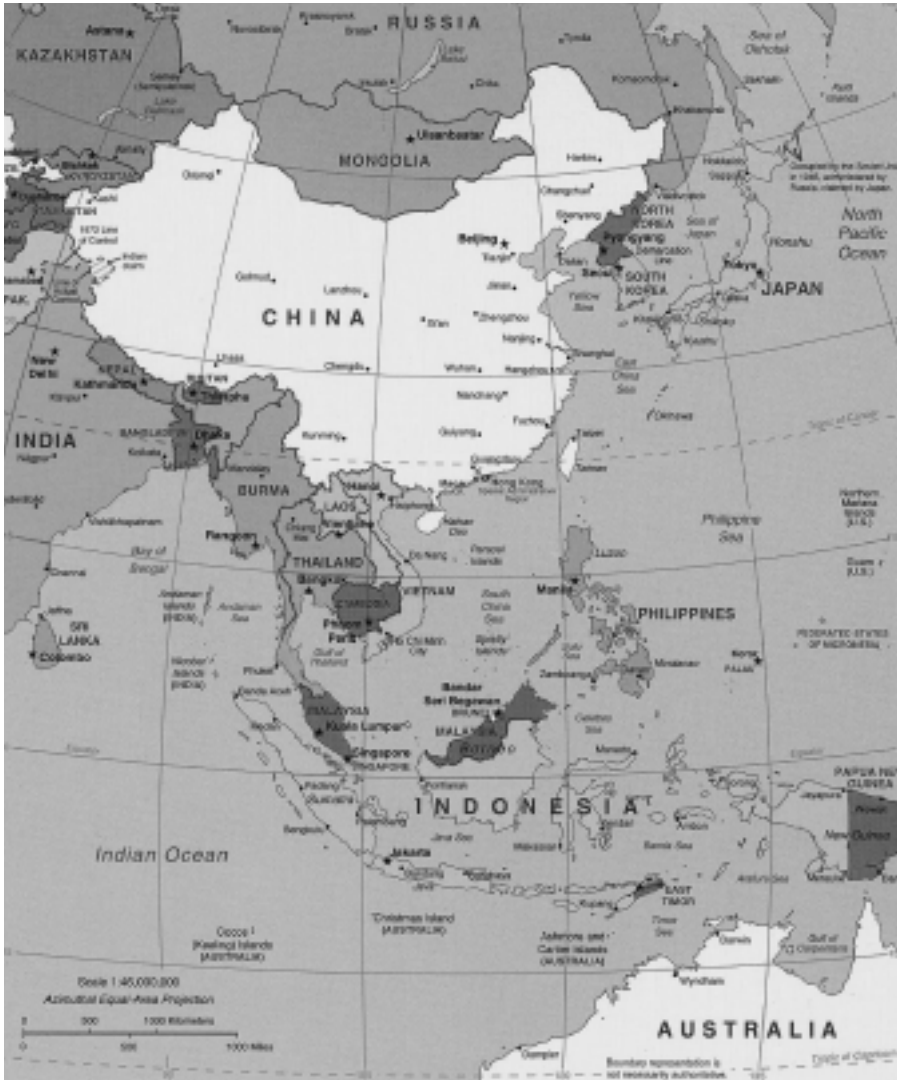
In 1962 waren er al 12.000 Amerikaanse adviseurs in Vietnam. In 1964 beschuldigen de Verenigde Staten Noord-Vietnam van een aanval op een Amerikaans schip in de Golf van Tonkin. Dit, waarschijnlijk door de Verenigde Staten gefabriceerde Tonkin-incident, werd de aanleiding tot grootscheepse militaire interventie in het zuiden. Op het hoogtepunt hiervan bevond zich een half miljoen Amerikaanse soldaten in het land. De oorlog breidde zich uit tot Laos en Cambodja en er vonden grootscheepse bombardementen plaats op Noord-Vietnam. Tijdens de oorlog werd 2,5 miljoen ton aan explosieven geworpen, veel en veel meer dan tijdens de Tweede Wereldoorlog. Intussen keerde de Amerikaanse publieke opinie zich steeds meer tegen de oorlog. Toen bij het Tet-offensief in 1968 meer dan 100 steden werden aangevalen, was de maat vol en werd het tijd voor vredesbesprekingen. Na vijf jaar onderhandelen kwam in 1973 het Akkoord van Parijs tot stand, waarbij een Raad voor Nationale Verzoening werd ingesteld en de Amerikaanse troepen zich terugtrokken. De oorlog werd 'gevietnamiseerd'. Maar de Raad werkte niet, nieuwe gevechten braken uit en uiteindelijk viel in 1975 de Zuidelijke hoofdstad Saigon. In juli 1976 werd de Socialistische Republiek Vietnam uitgeroepen. Er kwam een definitief einde aan de oorlog. In totaal hadden 1,5 miljoen Vietnamese soldaten het leven verloren en sneuvelden 55.000 Amerikaanse soldaten.

De dominotheorie

De Amerikanen huldigden ten tijde van de oorlog de zogeheten 'dominotheorie', een geopolitieke theorie die er op neer kwam dat als de domino Zuid-Vietnam communistisch zou worden, de omringende landen als aaneengesloten dominostenen ook in handen zouden vallen van het communisme. De theorie leek logisch. Op de kaart valt te zien dat men Vietnam als een soort Chinese voorpost kon beschouwen. Bovendien waren er ten tijde van Vietnamoorlog communistische guerrilla's actief in Maleisië (al sinds de Tweede Wereldoorlog), Thailand (een burgeroorlog werd in 1973 door ingrij-

pen van koning Bhumipol maar net voorkomen) en de Filipijnen (sinds eind jaren zestig). Ook was het in die jaren nog niet zeker dat het communisme in Indonesië een beslissende klap had gekregen.

De dominotheorie is maar zeer gedeeltelijk uitgekomen, namelijk voor Laos en Cambodja. Gedeeltelijk gaat het om een *self-fulfilling prophecy* van de Amerikanen, die

Zuidoost-Azië

Cambodja direct bij de oorlog betrokken. Voor een ander gedeelte zijn historisch-geografisch en politieke factoren in het spel. Het lijkt geen twijfel dat Vietnam nu de lakens uitdeelt in het oude Indochina. Laos, dat zich tot Vietnam verhoudt als Luxemburg tot Duitsland, heeft altijd onder invloed gestaan van de grote broer. Anders is het met Cambodja. Ten tijde van de Rode Khmers, in de periode van de *killing fields* (1975-1979), volgde het land een radicale Maoïstische koers waarbij het werd gesteund door China. Van het wrede beleid van de Rode Khmers werden 1,6 miljoen mensen slachtoffer (20 procent van de bevolking), waaronder onevenredig veel Cambodjanen van Chinese en Vietnamese herkomst. Men kan dan ook spreken van een etnische zuivering (Kiernan 1996). De hoofdstad Phnom Penh, voor 60 procent Vietnamese en Chinees, werd tijdens het regime ontruimd en de inwoners naar het platteland gestuurd, een eufemisme voor het uiteenrukken van gezinnen, hongertochten en gruwelijke wandaden in de dorpen. Toen de strijdkrachten van de Rode Khmer over de grens trokken en er slachtoffers in Vietnam vielen, was de maat vol en trok Vietnam Cambodja binnen. Sindsdien is in het land een sterke man aan het bewind die stevig gesteund wordt door Vietnam.

De invloed van de oorlog op de regio

In de wijdere regio, dat wil zeggen in Zuidoost- en Oost-Azië, heeft de oorlog nauwelijks sporen nagelaten. Natuurlijk hebben enkele landen economisch en politiek van de oorlog geprofiteerd. Dit geldt in het bijzonder voor Thailand, waar de Amerikanen luchtmachtbases hadden en de ontspanningsactiviteiten van het Amerikaanse leger plaatsvonden (met onder andere bloeiende prostitutie in Bangkok tot gevolg). Ook werden de dictaturen in Indonesië, de Filippijnen en Thailand financieel gesteund. Maar het eerste valt niet onder de noemer van ‘duurzame ontwikkeling’ en het tweede zou, hoewel mogelijk in mindere mate, ook zonder de Vietnamoorlog hebben plaatsgevonden. De Koude Oorlogstrategie vereiste nu eenmaal de beteugeling van de Volksrepubliek China en van haar vriendelijk gezinde bewegingen in de regio.

Een blik op de kaart maakt ook duidelijk hoe de verhoudingen liggen. In de regio Zuidoost-Azië is Indonesië met een landoppervlakte van 2 miljoen km² (50 x Nederland) en verreweg het grootste aantal inwoners (nu 230 miljoen) een reus. Het land stond en staat echter economisch aanzienlijk minder sterk in haar schoenen dan Singapore en Maleisië, die veel kleiner zijn. Singapore is een handels- en financieel knooppunt in de regio. Maleisië maakte een stormachtige economische groei door en verwierf onder premier Mahathir (1981-2004) veel prestige. De Filippijnen, Thailand en Vietnam, die ieder 60 tot 80 miljoen inwoners hebben, kan men een tussenpositie in het gebied toebedelen. In ieder geval is het niet zo dat binnen Zuidoost-Azië één land domineert. Verbreden wij de regio tot Oost-Azië, dan is het duidelijk dat Vietnam economisch en demografisch verbleekt bij Japan en China.

In de jaren voor en na de Vietnamoorlog hebben in de regio ook veel dramatische gebeurtenissen plaatsgevonden. Om er enkele te noemen: een staatsgreep met een zeer bloedige nasleep in Indonesië in 1965/66, waarbij aan de grootste communistische partij buiten de Volksrepubliek China een eind kwam; de Rode Khmer-terreur in Cambodja; de bezetting van Oost-Timor door de Indonesische generaals (1975-1999), waarbij 200.000 slachtoffers vielen (een derde van de bevolking); de dictatuur van Ferdinand Marcos op de Filippijnen (1972-1986); het 'Aziatische Wonder' en de daaropvolgende Aziatische crisis (1997/98); de Culturele Revolutie in China (1966-1976), de openstelling van het land na de dood van Mao Zedong (1976) en de revolte op het Plein van de Hemelse Vrede (1989); de overgang naar meer democratische regeringsvormen in de Filippijnen, Zuid-Korea, Thailand, Indonesië, en Taiwan. Deze gebeurtenissen voltrokken zich min of meer los van de Vietnamoorlog en laten zien hoeveel meer er is gebeurd in de regio.

In de wijdere regio is de dominotheorie onjuist gebleken. Dit komt niet alleen omdat er tegen het einde van de oorlog anticommunistische dictaturen in de regio waren gevestigd, maar ook omdat zich juist in die jaren de contouren begonnen af te tekenen van 'ontwikkeling' via een kapitalistische weg. Dit geldt bij uitstek voor de 'Vier Kleine Tijgers' Singapore, Hong Kong, Taiwan, en Zuid-Korea, maar evenzeer voor landen zoals Thailand en Maleisië die in de jaren zeventig de basis legden voor hun *take-off* in het daaropvolgende decennium. Er was veel fout onder generaal-president Soeharto in Indonesië en de economische ontwikkeling in het land werd, voordat de Aziatische crisis van 1997/98 plaatsvond, nogal overschat. Feit is echter dat de gemiddelde leeftijd van de Indonesische bevolking onder zijn regime met maar liefst twintig jaar toenam. Er was maar één land waar de kapitalistische ontwikkeling grondig faalde en dat was in de Filippijnen onder het echtpaar Ferdinand en Imelda Marcos. Het was echter een burgerlijke *people power*-revolutie die in februari 1986 een einde maakte aan de dictatuur. Saillant detail: omdat de Communistische Partij van de Filippijnen (CPP) zich van deze revolte distantieerde, schakelde zij zichzelf als 'partner in ontwikkeling' voor de daaropvolgende decennia uit.

De oorlog in Vietnam en de oprichting van de Socialistische Republiek Vietnam zijn dus van geringe invloed geweest in de regio. Dat geldt ook voor het Vietnamese ontwikkelingsmodel. Integendeel, als we de Vietnamese ontwikkeling van na de oorlog analyseren merken we hoezeer juist de regionale ontwikkelingen hierop van invloed zijn geweest.

De wederopbouw van Vietnam en de 'Doi Moi'

Na de hereniging van Vietnam werd met de opbouw van het land begonnen. Dit gebeurde, zoals indertijd van een goed socialistisch land te verwachten viel, met de formulering van een vijfjarenplan. Dit ademde alle tekenen van een socialistisch dog-

matisme, namelijk centrale planning, het tegengaan cq. de afschaffing van marktmechanismen, en de oprichting van staatsindustrieën, communes en coöperatieven. In het noorden was men na de aftocht van de Fransen begonnen met staatsindustrieën, overheidsregulering van de handel en een landhervorming, die uiteindelijk leidde tot de vorming van coöperatieven. Het nieuwe systeem werkte (Chaliand 1969). Dezelfde principes werden na de hereniging toegepast in Zuid-Vietnam, maar dan in een veel sneller tempo en onder structureel andere omstandigheden. Hier had de hervorming veel minder succes. Het zuiden had de graanschuur moeten zijn voor het gehele land, maar al spoedig traden rijsttekorten op. Daarnaast vond een algehele ontwrichting van de economie plaats, onder andere omdat de straffe socialisering van de productiemiddelen en de handel leidde tot de vlucht van velen uit de middenklassen naar het buitenland. Deze sociale laag, die voor een groot gedeelte uit Chinezen bestond, vormde de ruggengraat van de economie in Zuid-Vietnam. Haar desintegratie was dan ook catastrofaal.

Zoals in een gezaghebbende studie van de onderzoekers Fforde en De Vylder (1996) is beschreven, begonnen Vietnamezen in het hele land het systeem te ontduiken of er allerlei variaties op te verzinnen. De coöperaties gingen bijvoorbeeld contracten met individuele huishoudens aan, boeren besteedden veel aandacht aan de kleine stukken privé-land die men nog had, een informele handel ontstond die zich onttrok aan staatscontrole enzovoorts. Zo lang een en ander niet de spuigaten uitliep, werden deze afwijkingen van het systeem getolereerd. Uiteindelijk werden ze zelfs gesanctioneerd. In 1986, tien jaar na de oorlog, kondigde Vietnam de 'Doi Moi' (betekent: de hervorming) af. Deze hield in dat de markteconomie gedeeltelijk werd toegelaten. Politiek bleef de leiding echter in handen van de Vietnamese Communistische Partij, en dus autoritair. In 1991 kreeg de markteconomie het fiat van het partijcongres, het hoogste beslissingsorgaan in Vietnam. In 1992 kwam vervolgens een nieuwe grondwet tot stand waarin de leidende rol van de Communistische Partij werd vastgelegd, maar ook dat de Vietnamese economie volgens de beginselen van de vrije markt zou werken. Iedere Vietnamees kreeg het recht om productiemiddelen te bezitten.

Op nationaal niveau maakten een aantal wetten de overgang naar een *socialistische markteconomie* mogelijk. Voor de landbouwsector, waarin de meeste Vietnamezen werkten, was in 1988 Resolutie 10 van belang. Hierbij werden coöperatieven aangevoerd om land te verhuren aan individuele huishoudens, aanvankelijk voor vijf jaar, later voor twintig jaar. Land bleef wel formeel juridisch in handen van de staat. De landverdeling gebeurde lokaal op verschillende wijzen. Le Van Sinh (2001) heeft voor twee communes in de buurt van Hanoi beschreven hoe een verdeling van het land door middel van langdurige onderhandelingen en met behulp van een puntenstelsel plaatsvond.

Belangrijk was de economische opening van het land door de Wet op Buitenlandse Investerings in 1987 en daaropvolgende aanvullende wetten en maatre-

gelen. Sinds 1990 zijn *joint ventures* mogelijk, in 1992 werd 100 procent buitenlands eigendom toegestaan in 'Export Processing Zones', in 1993 trok de Verenigde Staten de Wet op de Handel met de Vijand terug (en beëindigde daarmee een handelsboycot) en werden relaties met het IMF en de Wereldbank aangegaan. De Verenigde Staten zijn momenteel na Japan de voornaamste handelspartner en een belangrijke bron van buitenlandse investeringen. Deze investeringen bedragen nu 20 procent van de totale waarde aan investeringen en een derde van de industriële productie. De 'State Owned Enterprises' (SOEs) blijven echter van eminent belang. Men moet deze bedrijven niet zien als ondernemingen in westerse zin (Schraner 2001:34). Staatsbedrijven worden gerund door de departementen van de verschillende ministeries en partijfunctionarissen, hoge ambtenaren zowel als militairen, zijn ermee verbonden. De managers van deze bedrijven zijn zowel staatsambtenaren als ondernemers. Veel van de ondernemingen leiden verlies. Desondanks zorgen zij nog steeds voor een groot deel van de industriële productie. Staatsbedrijven vindt men in de zware industrie, het transport- en communicatiewezen en in de productie van consumptieartikelen. Zo heeft de staat een monopolie voor de sigarettenproductie. Staatsbedrijven krijgen ook veel gemakkelijker toegang tot kredieten.

De verandering in het beleid heeft Vietnam geen windeieren gelegd. Sinds een decennium bedraagt de jaarlijkse economische groei gemiddeld 7 procent, dat wil zeggen dat het BNP in tien jaar is verdubbeld. Daarnaast is de armoede afgenomen. In 1992 omvatte zij nog 58 procent van de bevolking, nu 30 procent. Dit laatste percentage geeft trouwens aan dat Vietnam nog steeds een arm land is. Het BNP per capita bedroeg in 2004 slechts 450 USD. Problemen liggen in de slechte infrastructuur, de bureaucratie en de corruptie. Volgens Fahey (1997) is er in Vietnam sprake van een schaduwconomie. Traditionele en informele familierelaties en patroon-cliëntverhoudingen blijven in het zakelijk verkeer een rol spelen. Staatsbedrijven en coöperatieven kunnen bijvoorbeeld feitelijk familieondernemingen zijn! Tot de schaduwconomie behoren ook de informele handel en zaken zoals smokkel, corruptie en criminaliteit.

De invloed van de regio op Vietnam

Hierboven is opgemerkt hoe de Vietnamese bevolking op de economische crisis reageerde door van onderaf aan veranderingen in het systeem te werken. We kunnen de Doi Moi echter alleen goed begrijpen als we haar plaatsen in een breed politiek-economisch perspectief. De Verenigde Staten hadden hulp beloofd, maar verschaften deze niet en kondigden zelfs een boycot af. Met China waren de relaties al lange tijd stroef. Toen Vietnam in 1979 Cambodja binnenviel, de Rode Khmers de rimboe indreef en een bevriende regering installeerde, begon China een grensoorlog. De inval in Cambodja leidde ook tot tijdelijke stopzetting van hulp uit diverse Europese landen. Deze gebeurtenissen leidden ertoe dat de afhankelijkheid van de Sovjet-Unie en haar satellietstaten in Oost-Europa groot was. In het bijzonder volgde Vietnam met

interesse de experimenten met nieuwe vormen van management van de staatsbedrijven in Hongarije en de DDR. Toen partijleider Gorbatsjov in 1985 de perestrojka en glasnost introduceerde, was er al een goede voedingsbodem voor verandering aanwezig in Vietnam.

Zoals gezegd waren de relaties met China niet goed. Ongetwijfeld volgde Vietnam echter met interesse de economische veranderingen in het buurland. China begon in 1978, twee jaar na de dood van Mao Zedong, de economie te liberaliseren. Op het platteland werd het 'Eigen Verantwoordelijkheidssysteem' ingevoerd, waarbij huishoudens in plaats van productieteams en communes de drijvende krachten werden voor de agrarische productie. Daarnaast werden particuliere industrieën toegestaan, ontstond in de steden een informele sector en deden buitenlandse industrieën hun entree in de 'Speciale Economische Zones' die in de zuidelijke kuststreken werden opgezet. In de tijd waarover we spreken kon niemand vermoeden dat China omstreeks de eeuwwisseling een Grote Tijger-economie in opkomst zou zijn, maar wel was het duidelijk dat de economie door de veranderingen was opgebloeid. Het eerst op het platteland, waar het nieuwe systeem een succes was en de agrarische productie behoorlijk toenam.

Vietnam kon zich daarnaast spiegelen aan de Vier Kleine Tijgers. De fenomenale economische groei in Zuid-Korea en Taiwan was te danken aan een landbouwhervorming, waarbij een zelfstandige kleine boerenstand tot stand kwam, en aan een protectionistisch beleid dat de eigen markt afschermdde en zo importsstitutie en een zware industrie mogelijk maakte. Daarnaast werd in alle vier de Tijger-landen de exportgerichte industrie gestimuleerd die – met uitzondering van Singapore – in handen was van een eigen industriële klasse (Van Naerssen 1997). Het verschil met China bestond hierin dat in deze (veel kleinere) landen de industrie overwegend in particuliere handen was en niet in die van de staat.

De overeenkomsten tussen de Chinese socialistische markteconomie en de Oost-Aziatische ontwikkelingsstaat zijn echter groot. Staatsinterventie in de economie en een autoritaire regeringsvorm (de communistische partij in China, het koloniale bestuur in het geval van Hongkong, en dictatoriale regimes zoals die van generaal Park, Lee Kuan Yew, en Tsjang Kai Tsjek elders) zijn in beide gevallen de pijlers van het ontwikkelingsmodel. Ongetwijfeld heeft Vietnam geleerd van de ervaringen in de regio. Interne factoren en krachten dwongen Vietnam tot een heroriëntatie van de economie. Voor de oplossing van zijn problemen kon het land zich spiegelen aan nabijgelegen staten, die een succesvolle staatsgeleide economie paarden aan een autoritaire politieke structuur. Het resultaat was de Doi Moi, waarvan de basisideeën nauwelijks afwijken van ontwikkelingsmodellen elders in de regio. Als het kapitalisme in Oost-Azië grondig had gefaald, dan had een 'eigen' Vietnamees socialistisch model wellicht een impact gehad in de regio. Maar de geschiedenis is nu eenmaal anders gelopen.

Het huidige Vietnam

De geopolitiek van Vietnam

Ligging, economie en bevolkingsaantal zijn belangrijke factoren die het geopolitieke gewicht van een land bepalen. Doorslaggevend voor het Vietnamese buitenlandse beleid is de angst voor China. Vietnam vreest en wantrouwt de grote buurman en zoekt naar partners die een tegenwicht kunnen bieden. Vietnam is lid van de ASEAN, de Zuidoost-Aziatische verdragsorganisatie en ziet de organisatie ongetwijfeld als een tegenwicht tegen de grote buur. Daarnaast is het logisch dat het land aanleunt tegen de economisch sterke landen Japan en Zuid-Korea. De onstuimige opkomst van China doet echter vrezen dat meer nodig is. Daarom is de APEC, de Asia Pacific Economic Cooperation, voor Vietnam van belang. Japan had bij de oprichting van deze grote regionale eenheid een vanzelfsprekend belang, maar het was Australië dat het initiatief nam tot de oprichting van de APEC, terwijl de Verenigde Staten – vrezend markten te zullen missen – een lidmaatschap afdwongen. Dat kwam bij de oprichting van de APEC in 1989 Vietnam wel uit, omdat zo een degelijk tegenwicht tegen medelid China aanwezig was. We hebben al gezien hoe omstreeks 1990 Vietnam toenadering zocht tot de Verenigde Staten, niet toevallig in de jaren dat de Sovjet-Unie in een crisis verzeild raakte en uiteenviel.

Een probleem is echter dat de APEC steeds meer gedomineerd wordt door de Verenigde Staten, die de organisatie als een vehikel beschouwen om hun neoliberale agenda door te drijven en, sinds 11 september 2001, voor de strijd tegen het terrorisme (Taylor 2004). Een liberale wereldmarkt zoals die door de Verenigde Staten wordt gepropageerd is echter nadelig voor landen in opbouw, terwijl – zoals we gezien hebben – de Aziatische landen goede ervaringen hebben opgedaan met staatsgeleide ontwikkelingsmodellen. De Aziatische crisis van 1997/98 heeft de landen in Oost-Azië nog eens extra huiverig gemaakt voor de neoliberale agenda. Vandaar de oprichting van de ASEAN Plus Three (ASEAN-landen plus Japan, China en Zuid-Korea). In 1997 had dit samenwerkingsverband een onopvallende start, maar dat veranderde toen Japan tijdens de Aziatische crisis de getroffen landen te hulp kwam. Vietnam heeft geen voordeel bij een neoliberale wereldmarkt en zal het beleid van de ASEAN Plus Three steunen. Van de andere kant vindt Vietnam de APEC belangrijk, omdat supermacht Amerika er lid van is. En zo kunnen we eindigen met een ironische noot in de Vietnamese geschiedenis. De Verenigde Staten zagen Vietnam indertijd als een bedreiging voor de Zuidoost-Aziatische regio. Het zou immers om een communistisch land gaan dat in de rug gesteund werd door China. Hetzelfde land is nu bevriend met de Verenigde Staten en wel om China op afstand te houden.

Dr. A.L. van Naerssen is universitair hoofddocent Ontwikkelingsgeografie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Literatuur

- Gérard Chaliand (1969) *The Peasants of North Vietnam*. Harmondsworth. Pelican Books.
- Stephanie Fahey (1997) 'Vietnam and the "Third Way": the Nature of Socio-economic Transition', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, jrg. 88, nr. 5, pp. 469-480.
- Adam Fforde en Stefan de Vylder (1996) *From Plan to Market. The Economic Transition in Vietnam*. Boulder: Westview Press.
- Pierre Gourou (1936) *Les paysans du delta tonkinois*. Paris. Editions d'Art et d'histoire (herdruk in 1955).
- Ben Kiernan (1996) *The Pol Pot Regime. Race, Power and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975-1997*. Yale University.
- Willebrord Nieuwenhuis (2000) *Vietnam. De nooit verdwenen oorlog*. Amsterdam. Uitgeverij De Balans.
- Marcel Kerff (1995) *Veranderend Vietnam. Twintig jaar na de 'overwinning'*. Antwerpen: Icarus
- Ton van Naerssen (1997) 'De verborgen krachten van vier tijgers'. In: Peter Druyven en Ton van Naerssen (red.) *Pacifisch Azië*. Assen. Van Gorcum, pp.131-141.
- Herbert Paulzen (2002) *Vietnam: mensen, politiek, economie, cultuur, milieu*. Amsterdam. KIT. Landendocumentatie.
- Ingrid Schraner (2001) 'A Glimpse at the Reality of a State Farm and Some Theoretical Consequences'. In: John Kleinen (red.) *Vietnamese Society in Transition. The Daily Politics of Reform and Change*. Amsterdam. Het Spinhuis, pp. 23 en 41.
- Le Van Sinh (2001) 'On Becoming a More Diversified Countryside'. In: John Kleinen (red.) *Vietnamese Society in Transition. The Daily Politics of Reform and Change*. Amsterdam. Het Spinhuis, pp. 133-155.
- Ian Taylor (2004) 'APEC, Globalization, and 9/11. The Debate on What Constitutes Asian Regionalism'. *Critical Asian Studies*, Vol. 36, No. 3, pp. 463-478.
- A.C. de Vooyo en R. Tamsma (1960) *Panorama der Wereld deel 2: Oost-Europa – Azië*. Roermond en Maaseik: Romen & Zonen.

VIETNAM EN DE RODE EN BLAUWE STATEN

Jan Donkers

In 1961 publiceerde de Amerikaanse roman- en verhalenschrijver Richard Yates een roman getiteld *Revolutionary Road*. Het boek was een bescheiden succes maar drong veertig jaar later, en tien jaar na Yates' dood, alsnog goed tot het lezerspubliek door met een heruitgave, voorzien van een lovend voorwoord van Richard Ford. Wat het boek laat zien, afgezien van de uitzonderlijke literaire gaven van Yates, is een Amerikaanse samenleving die er op een nu curieus overkomende manier homogeen en geordend uitziet. Grote maatschappelijke onrust bestaat niet, racisme wordt in de door blanken gedomineerde samenleving niet als een probleem onderkend, iedereen is *middle-class*, de enige oorlog is de koude, en het als een voortdurende dreiging gevoelde bestaan van die oorlog werkt ook al mee aan een grote mate van maatschappelijke consensus. Het is het Amerika van Levittown, het Amerika van Norman Rockwell, om het kort samen te vatten.

Maar dit Amerika is natuurlijk alleen maar het decor waartegen het verhaal zich afspeelt, want in dit Amerika zijn de hoofdpersonen van het boek, Frank en April Wheeler, absolute, zij het binnen het bestek van de tijd, nog voorzichtige buitenbeentjes. Ze koesteren grote ambities die uitstijgen boven het gangbare klimaat, dat zij als uitermate verstikkend ervaren. In zijn niet zelden voorkomende dronken buien gaat Frank tekeer tegen het conformisme en het provincialisme van zijn omgeving en zijn saaie baan. April hakt de knoop door en poogt hun grandioze dromen van een Europese en veelzijdige artistieke toekomst tot werkelijkheid om te buigen. Maar wat de lezer dan al voorvoelt gebeurt ook: de Wheelers blijven steken in het saaie comfort van de Amerikaanse *suburbs* en de roman eindigt in een drama.

Eenzelfde, ietwat duistere kant was in die jaren ook te vinden in minder literair kwalitatieve, maar in de tijd zelf meer stof doen opwaaierende boeken als *Peyton Place* (later een zeer succesvolle tv-serie) en *The Man in the Grey Flannel Suit* van Sloan Wilson. Een duistere kant getekend door een onbehagen in de dominante cultuur dat in die late jaren vijftig maar door een kleine minderheid van de Amerikaanse samenleving als zodanig werd ervaren. Je had de 'Beat Poets' – Allen Ginsberg, Gregory Corso – er waren prozaschrijvers als Jack Kerouac, en er waren de eerste waarschuwendende signalen van sociologen als C. Wright Mills en David Riesman die die culturele en maatschappelijk homogeniteit tot een fictie wensten te verklaren en, in het geval van Wright Mills, de verboden signaleerden van de slaafsheid die uit een excessief materialisme resulteerde. Maar de essentie was dat al deze geschriften, en andere artistieke en intellectuele uitingen van onbehagen, beperkt bleven tot een kleine, als kleurrijk en nauwelijks als gevaarlijk ervaren minderheid.

Minder dan tien jaar later was dat beeld radicaal veranderd. Het belang van de culturele revolutie van de jaren zestig is, in de decennia erna, dikwijls geridiculiseerd en gebagatelliseerd; de *Umwertung aller Werte* die toen op handen leek bleek in veel opzichten achteraf de kracht van een veenbrandje niet te boven zijn gekomen. Maar de veelkleurige protestbewegingen die toen opkwamen legden wel de breuklijnen bloot die we, in zekere zin, nu nog steeds in de Amerikaanse samenleving kunnen waarnemen.

Er waren veel issues die streden om voorrang. De strijd voor de burgerrechten van het zwarte deel van de bevolking leidde tot enkele van de meest dramatische en traumatiserende conflicten in het land. De beweging tot gelijkberechtiging van de vrouw kan er achteraf op bogen een grote en in veel opzichten blijvende invloed te hebben gehad. Maar van alle kwesties die dat decennium – en de eerste jaren van de jaren zeventig – kleurden (want de jaren zestig lopen in mijn tijdsberekening grofweg van 1963 tot 1973) was er geen die zoveel verdeeldheid zaaide en blijvende schade berokkende als de oorlog in Vietnam.

De Vietnamoorlog (althans de Amerikaanse) duurde van 1963 tot 1975 en was, in de woorden van Harold Evans

de langstduurende oorlog (tot dan) in de Amerikaanse geschiedenis, uiteindelijk de meest impopulaire, en de eerste oorlog die door de Amerikanen werd verloren. Vietnam vormde een waterscheiding. De oorlog maakte een einde aan de liberale consensus dat Amerika de plicht had overal ter wereld voor vrijheid ten strijde te trekken. Hij vernietigde de illusie van Amerikaanse almacht. Hij demoraliseerde de strijdkrachten. Hij polariseerde de Amerikaanse samenleving zoals niets dat gedaan had sinds de Burgeroorlog. Hij gaf rechts Amerika een nieuwe issue, het gebrek aan vaderlandsliefde van de vlaggenverbranders aan de rebellerende linkerzijde. Hij slopste miljarden dollars op die aan doelen als onderwijs, gezondheidszorg en maatschappelijk werk hadden kunnen worden besteed. Hij liet een lange erfenis van inflatie na. En hij verpletterde het vertrouwen van iedereen in de eerlijkheid en geloofwaardigheid van de regering, aanzien elke regering die erbij betrokken was systematisch het volk bedroog.¹

Het was niet alleen een waterscheiding, maar ook een oorlog van verloren illusies. Het is moeilijk de culturele en maatschappelijke gevolgen van de Vietnamoorlog in korte termijn en lange termijn op te delen. Als je alleen maar denkt aan de impact van de beelden van deze eerste 'live on tv' uitgezonden oorlog, dan is het dertig jaar later nog steeds moeilijk te overschatten wat de beelden van de naakte Vietnamese kinderen vluchtend uit het brandende My Lai betekenden; en niet te vergeten die van de laatste helikopters die vanaf het dak van de Amerikaanse ambassade in Saigon de wanhopige,

zich bijna doodvechtende laatste vluchtelingen meenamen – en uiteindelijk met geweld achterlieten. Helikopters die, overigens, na aankomst op het vliegdekmoeder-schip voor de kust in zee werden gekieperd: zo dramatisch was het karakter van de Amerikaanse wegwerpcultuur nooit eerder gevisualiseerd.

De oorlog zorgde voor een ongekende golf van protest, vooral onder wat je het denkende deel van de natie zou kunnen noemen: studenten, katholieke geestelijken, kunstenaars en intellectuelen. Op de campussen van alle grote universiteiten werden talloze malen demonstraties gehouden die niet zelden uit de hand liepen. Bij een massale anti-Vietnamoorlog-betoging in Washington in 1967 liepen schrijvers en dichters als Norman Mailer en Robert Lowell in de voorste linies. Twee jaar later was in die stad de allergrootste demonstratie tot dan in de Amerikaanse geschiedenis, waaraan maar liefst 700.000 mensen deelnamen. Bij een memorabel incident, op Kent State University in Ohio, op 4 mei 1970, werden vier studenten doodgeschoten bij een demonstratie tegen de uitbreiding van de oorlog naar Cambodja.

In retrospectief is het moeilijk, en ook niet erg zinnig in dit verband, een onderscheid te maken in de zaken waar toen voor werd warmgelopen. Want ook al waren de ras-senrellen van 1967 mogelijk de meest vlambare van het hele decennium, er waren andere nobele zaken waar progressief Amerika toen warm voor liep, zoals de boycot van besmet fruit en groente waarvoor de United Farm Workers Union van Cesar Chavez miljoenen Amerikanen aan zijn zijde kreeg. Maar toen Mohammed Ali, de charismatische zwarte zwaargewicht wereldkampioen zijn medaille in de rivier wierp als protest tegen de oorlog en verklaarde dat “No Vietcong ever called me nigger,” was dat een van de meest pregnante voorbeelden van het feit dat een losse coalitie op diverse issues was gevormd – en dat de protesterenden elkaar steunden op die diverse issues.

Wat we daar nu nog van terug kunnen vinden, behalve een stroom geschied-schrijving die nog steeds niet is opgehouden, is de weerslag in de kunsten. De hele rage van protestsongs in de jaren zestig (toen nog in behoorlijke mate op de *main-stream* radiostations te horen) had in belangrijke mate met Vietnam te maken. De periode – niet alleen de Vietnamoorlog – creëerde een nieuwe vorm van betrokken en onverhuld partijdige journalistiek, ondergebracht onder de noemer ‘New Journalism’. De boeken van Neil Sheehan, Gloria Emerson, Frances Fitzgerald, maar vooral Michael Herr gaven met een montage van nieuwe technieken elk op hun eigen manier een beeld van de oorlog dat het langzaam eroderende beeld van de rechtvaardiging van die oorlog ondermijnde. Vooral Michael Herts boek, *Dispatches*, was een ware eye-opener: hier zagen we snapshots van het dagelijkse leven van de soldaten in wat de eerste rock&roll-oorlog werd genoemd, ongeletterde, ongeïnformeerde boeren-jongens die geen idee hadden waarom ze daar waren en waarvoor ze vchten en die zich na een paar dagen van min of meer ongericht dood en verderf zaaien, verpoosden met een net vanuit Amerika binnengevlogen nieuwe editie van *Playboy*.

21 oktober 1967: Demonstranten tegen de Vietnamoorlog tijdens de 'Mars naar het Pentagon'

(foto: Frank Wolfe, LBJ Library)

Er waren romans die in Vietnam, tijdens de oorlog werden gesitueerd: *A Rumor of War*, van Philip Caputo, en *Going after Cacciato*, van de zich later tot een veelzijdig auteur ontwikkelende Tim O'Brien. De linguïst Noam Chomsky vormde zich met de Vietnamoorlog als aanleiding om tot de bijna fulltime radicale activist die hij nu nog steeds is. Gerespecteerde auteurs als Norman Mailer en Robert Lowell stonden niet alleen in de frontlijn bij de demonstraties, maar deden ook in boekvorm verslag van hun ervaringen en hun woede.

Andere, intellectueel in hoog aanzien staande auteurs als Mary McCarthy en Susan Sontag reisden af naar Hanoi, naar het bolwerk van de vijand dus, om het strijdtoneel vanaf dat standpunt zelf in ogenschouw te nemen. Hun bevindingen werden niet altijd gekenmerkt door een grondige kennis van zaken van 'the facts on the ground', zoals de critici dat noemden, en hun expedities kwamen hen op beschuldigingen van landverraad te staan.

Misschien was het vooral in film dat de weerslag van het drama van de Amerikaanse betrokkenheid in Vietnam zijn langste doorwerking had. Films als *Born on the Fourth of July* (gebaseerd op de memoires van de verminkte oorlogsveteraan Ron Kovic), *The Deerhunter*, en vooral natuurlijk Coppola's fascinerende mislukking *Apocalypse Now* behoren tot de standaardwerken, tot de canon van de Amerikaanse film. En dan heb ik *Rambo* nog niet eens genoemd, een film die het geweld- en *feel-good*-genre voor eens en voor altijd in combinatie definieerde, door voor te stellen dat de Amerikanen de oorlog alsnog gewonnen hadden.

Wie denkt dat dit allemaal verleden tijd is vergist zich, want, zo zou ik bijna zeggen, die stroom rijst al immer meer... Hoe langdurig die invloed was en zou blijven kun je aan het feit aflezen dat Vietnam nog steeds het kijkers- en lezerspubliek in Amerika en daarbuiten blijft fascineren. Philip Roth grijpt in zijn recente *America Trilogy* ook weer terug op de wonden die de oorlog sloeg in de Amerikaanse samenleving, en het is fascinerend om te lezen hoe een ingetogen, bijna minimalistisch schrijver als Tobias Wolff pas in 1994 de woorden vond om zijn Vietnam-ervaringen te beschrijven in de kleine bundel *In Pharaoh's Army*, ondertiteld *Memories of a Lost War*. Ook interessant is te zien welk een succes de nog maar twee jaar geleden uitgebrachte documentaire *Fog of War* over Robert McNamara had, de briljante Amerikaanse minister van Defensie die onder Johnsons presidentschap de naam had een havik te zijn (zijn bijnaam was 'Mac The Knife'), maar die ontslag nam in 1967 toen zijn voorstellen tot deëscalatie onbeantwoord bleven. Een van de meest interessante scènes in de documentaire, en illustratief voor de hardnekkige kortzichtigheid van de Amerikaanse oorlogsvoerders, is het moment waarop hij vertelt, met helaas enkele foto's slechts als illustratie, over zijn discussies met een hoge Noord-Vietnamese militair, veel later, in de jaren negentig. Pas toen werd het McNamara duidelijk, volgens zijn eigen zeggen, dat de hele dominotheorie waarop de Amerikaanse interventie was gebaseerd, onzin was. "De Vietnamezen hadden al een duizend jaar lang conflict met de Chinezen en hun

22 december 1964: Minister van Defensie Robert McNamara (rechts) met president Johnson tijdens een vergadering op de LBJ Ranch in Stonewall, Texas (foto: Yoichi R. Okamoto, LBJ Library)

andere burens. Voor hun was het het simpele feit dat ze ons als de nieuwe bezetter zagen, na de Fransen, dat maakte dat ze bleven vechten.” Een inzicht dat niet verhinderde dat “we bijna alsnog met elkaar op de vuist gingen,” de hoge Vietnamese official en hij, dertig jaar na dato.

De Amerikaanse soldaten die vochten in Vietnam en er het levend afbrachten, werden niet als helden verwelkomd toen ze terugkeerden in hun vaderland. Geen GI Bill voor hen, zoals voor de soldaten uit de Tweede Wereldoorlog. Integendeel, hun aanwezigheid in het straatbeeld herinnerde de Amerikanen teveel aan een op dubieuze gronden bevochten oorlog en de schaamte die de nederlaag met zich mee had gebracht. Ondertussen bezoeken Amerikaanse toeristen nu met vele duizenden per jaar de voormalige slagvelden in Vietnam als attractie, en het mooie Vietnam-monument in Washington, een erbetoon aan de tienduizenden gesneuvelde soldaten is al evenzeer een drukbezochte bezienswaardigheid. Maar voor die veteranen die levend uit Vietnam terugkeerden heeft Amerika minder oog. Zij zijn de zichtbare herinneringen aan een oorlog die op zijn best als controversieel wordt gezien en op zijn slechtst als een langdurige, veel dood en ellende voortbrengende vergissing.

In de statistieken van daklozen en andere probleemgevallen in de staat Californië worden ‘Vietnam Vets’ samen met junkies, alcoholisten en psychiatrische patiën-

ten in één categorie ondergebracht. Niet zo verwonderlijk, omdat ze vaak inderdaad, dankzij hun ervaringen in Vietnam en vervolgens in het vaderland dat ze dachten te verdedigen tegen de goddeloze communisten, ook tot een van die overlappende categorieën zijn gaan behoren.

Maar de langduriger effecten op de Amerikaanse samenleving van al dit oproer in de jaren zestig en zeventig, met de anti-oorlogsbeweging als belangrijkste katalysator, zijn, vanuit een hedendaags perspectief, nog interessanter. Met slechts een lichte simplificering zou je, als je bereid bent de geschiedenis enigszins door de oogbaren te bezien, kunnen beweren dat de hele Amerikaanse binnenlandse historie vanaf de jaren zeventig één lange beweging is tot terugdraaiing van de gebeurtenissen van de jaren zestig. De zogenaamde ‘culture wars’ die toen werden ingezet zijn nooit afgelopen, maar worden nu op een heel andere manier uitgevochten; en de schijnbare winnaars van toen zijn in zeer veel opzichten de verliezers van nu. Eerdergenoemde Evans heeft gelijk als hij schrijft dat de aanblik van beha-verbrandende vrouwen, en hun oproepkaart voor het leger verbrandende langharige jongemannen rechts Amerika wist te verenigen, met onvoorzien grote gevolgen. Al in 1966 verwoordde Ronald Reagan, die toen kandidaat was voor het gouverneurschap van Californië, zijn afkeer van ‘those bastards in Berkeley’, de meest radicale campus van het land, met hun voorkeur voor, zoals hij het noemde, ‘sex, drugs en verraad’. Drie jaar later beheerste country&western-zanger Merle Haggard wekenlang de nationale hitparades met een liedje waarin hij verklaarde trots te zijn dat hij een ‘Okie from Muskogee’ was, uit Muskogee, Oklahoma, “waar de jongelui nog respect voor de ‘college dean’ hebben, waar ze geen kraaltjes en sandalen dragen, en hun haar niet lang en slordig zoals de hippies in San Francisco.”

Toch zou het nog tot 1980 duren, toen Ronald Reagan tot president werd gekozen en de schaamte over het Watergate-schandaal en de vernederingen van Vietnam (en niet te vergeten de mislukte operatie in Iran) waren weggeëbd, tot conservatief Amerika zijn winnende strategie pas goed zou inzetten. Dat nieuw-rechtse elan kreeg handen en voeten toen een activist genaamd Richard Viguerie enorme databanken in computers begon te vergaren met adressen van personen die zich wel tot een of meer van de conservatieve zaken aangetrokken zouden kunnen voelen. Door alle adressenbestanden te koppelen kon iedere rechtgeaarde Amerikaan die ooit een petitie voor belastingverlaging of tegen abortus had getekend verzekerd zijn van een lawine aan direct mail met als aanhef ‘Dear Friend’, waarin hem of haar werd gevraagd andere zaken als gebed op openbare scholen, beknotting van de rechten van homoseksuelen, pornografen en alleenstaande moeders met uitkeringen en talloze andere te steunen. Nieuw-rechts had zo ineens een leger van tientallen miljoenen toegewijde infanteristen.

Het is moeilijk het belang van deze operatie te overschatten, vooral in combinatie met de opkomst, ongeveer rond diezelfde tijd, van de *televangelicals*, de rabiate tv-

dominees die zich, aanvankelijk onder aanvoering van Jerry Falwell, richtten tot wat de ‘Moral Majority’ werd genoemd. Door alle nieuw-rechtse issues een religieuze lading te geven gaven zij er een schijn van heiligheid aan; immers, geen van de tv-dominees liet er twijfel aan bestaan dat hij namens God zelf sprak. En dat de conservatieve politici al snel voelden hoe belangrijk al deze gecombineerde krachten waren blijkt uit het feit dat Reagan, in zijn gretigheid om bij zijn verkiezingscampagne de steun van die Moral Majority te verwerven, scepsis over de evolutietheorie begon te uiten en de wettelijk verankerde scheiding tussen kerk en staat in twijfel begon te trekken. De dominees zelf, overigens, onderstreepten hun moreel gehalte ondubbelzinnig door in financiële (Jim Bakker), seksuele (Jimmy Swaggart) of antisemitische (Pat Robertson) schandalen verwickeld te raken – waar ze zich overigens bijna allemaal uit wisten te redden.

Als gezegd, het is een beetje te simpel de lijn van deze ontwikkeling rechtstreeks door te trekken naar het heden. Volgens vele politicologen verloor Bush sr. zijn herverkiezing in 1992 doordat hij verzuimde de flirt met de religieus-conservatieven al te grondig te toonzetten. En het moet gezegd: de Moral Majority als beweging was ook al in de late jaren negentig opgehouden te bestaan en was geruime tijd stuurloos. En het presidentschap van de in vele opzichten relatief progressieve, maar gelovige Bill Clinton was sowieso een schijnbare trendbreuk binnen deze ontwikkeling.

Toch is het onmogelijk het beeld van het tegenwoordige Amerika, zoals dat wordt weergegeven in de schematische landkaart met de ingekleurde rode en de blauwe staten (de Republikeinse en de Democratische, bij de laatste presidentsverkiezing bijna identiek aan die van vier jaar geleden), los te zien van deze hele ontwikkeling. Wie die kaarten van 2000 en 2004 bekijkt ziet Amerika als een natie die uit twee landen bestaat: twee vrijzinnige kusten met daartussen een enorm godvrezend, gezagsgetrouw, patriottisch middengebied, dat de macht in handen heeft – zij het met een smalle marge.

Wie de motivering van de kiezers in dat Republikeinse deel in beschouwing neemt, ziet dat het niet de issues zijn waarvan je zou kunnen denken dat ze als doorslaggevend zouden worden beschouwd: de oorlog in Irak, de groeiende kloof tussen arm en rijk, de afbraak van het onderwijs en de sociale voorzieningen. Zelfs geconfronteerd met deze problemen in hun onmiddellijke omgeving stemt een (kleine) meerderheid toch voor die zaken die het land het meest verdeeld houden: abortus, rechtsverbintenis tussen homoseksuelen, de predominantie van De Schrift in de rechtszaal, gebed of het opzeggen van de Pledge of Allegiance met de woorden ‘One Nation Under God’ in openbare scholen. Karl Rove, omschreven als ‘Bush’s Brain’, heeft een fenomenale campagne gevoerd om zijn kandidaat op deze kwesties te verkopen als de enige ware kandidaat, een man die elke ochtend op zijn knieën gaat en luistert, niet alleen naar God de Heer die hem op deze positie wenste te hebben, maar ook naar dat deel van het electoraat dat zich bezorgd uit over wat de *permissive culture* allemaal heeft aangericht sinds de jaren zestig. Zo sterk is de greep van de religieus-

conservatieven, zo effectief hun demonisering van alles wat aan de andere zijde staat, dat al sinds jaren geen enkele Amerikaanse politicus het nog in zijn hoofd zal halen zich *liberal* te noemen. Dat staat immers gelijk aan het tekenen van zijn politieke doodvonnis.

Er zijn Amerika-*watchers* die zich verbazen over de naïviteit van degenen die dit enigszins onthutst aanschouwen: Amerika is altijd een diep-religieus en diep-conservatief land geweest, in een mate die in Europa dikwijls is onderschat, zeggen zij. En ze hebben gelijk. Maar er zit wel degelijk een diepergaand aspect aan deze kwestie. De socioloog James Davison Hunter betoogt dat de persoonlijke meningsverschillen tussen de mensen aan weerszijden van deze cultuuroorlog tot een hoger, intensiever, agressiever plan zijn getild door de manier waarop ze in de media worden gepresenteerd. En ook dat er op basis van ad hoc-coalities een tamelijk hecht verbond is gesmeed van mensen die tevoren nooit wisten waar ze elkaar moesten vinden in hun gezamenlijke afkeer van alles wat ze al decennia had dwarsgezet.²

Terwijl pluralisme, en dus ook moreel pluralisme, een van de diepgewortelde waarden van de Amerikaanse samenleving was, claimen beide zijden nu het alleenrecht op de oer-Amerikaanse waarden. Je kunt het dagelijks horen op de talkshows op de honderden radiostations: wie het niet met de vorige spreker eens is, heeft als eerste neiging die spreker tot een niet-Amerikaan te verklaren. En aangezien de kampen vrij duidelijk te onderscheiden zijn – zie de blauwe en de rode Amerika's op de kaart – kan de conclusie niet ontlopen worden dat die twee Amerika's er zijn, en dat die 'struggle to define America' er zal blijven, voor zolang we kunnen overzien. "Wij hebben George Bush zijn presidentschap bezorgd," in de woorden van een van de leiders van de religieus-conservatieven, "en we zullen ervoor zorgen dat hij dat niet vergeet."

En temidden van dit alles lijkt het wel alsof Vietnam als issue nooit weggepoetst zal worden. De Democratische kandidaat voor het presidentschap John Kerry was een gedecoreerde Vietnamveteraan, en hij meende dat succesvol tot een van de kernpunten van zijn campagne te maken tegen Bush – die zich immers op op zijn minst dubieuze wijze aan de actieve dienstplicht had onttrokken. Maar Kerry had zich ook na zijn diensttijd al snel als criticus van die oorlog gepositioneerd, en op meesterlijke wijze wisten de Republikeinse campagnevoerders dat tot een belangrijker factor om te buigen dan zijn heroïsme. Met financiële hulp van de Republikeinse Partij publiceerden enkele zogenaamde 'Swiftboat Veterans' die ook in Vietnam hadden gevochten een op halve waarheden en hele leugens gebaseerd boek waarin Kerry's rol allesbehalve heldhaftig bleek te zijn. De feiten werden grotendeels weerlegd maar de schade was al toegebracht: het boek stond wekenlang op de bestsellerlijsten en hoewel uiteindelijk geen belangrijke factor bij de verkiezingen, kostte Kerry zijn Vietnamverleden vermoedelijk meer stemmen dan het hem opleverde.

In februari 1991, aan het einde van de eerste Golfoorlog verklaarde president George Bush sr. triomfantelijk dat Amerika het nationale Vietnamtrauma eindelijk achter zich had gelaten. De wens bleek, zoals we nu weten, de vader van de gedachte. Er was een tweede inval in Irak voor nodig om Amerika voor even het gevoel te geven dat er eindelijk weer een oorlog tot een goed einde was gebracht. En opnieuw waren er veel Amerikanen die Bush jr. geloofden toen hij op 1 mei 2003, bij een zorgvuldig georkestreerde show op een vliegdekmoederschap, de oorlog effectief voor gewonnen verklaarde. Zoals we nu weten was die uitspraak nog voorbariger dan die van zijn vader, twaalf jaar eerder. Dat het 'hey ho, we won't go' van de dienstweigeraars in de jaren van Vietnam dit keer nog maar zeer gedempt te horen is, komt omdat er geen dienstplicht meer is. Dat het culturele protest minder luidruchtig lijkt dan toen, komt hoofdzakelijk omdat de media dat weigeren te laten zien en horen. Maar terwijl de uitzichtloosheid van Amerika's aanwezigheid in Irak zich duidelijker aftekent, tekenen ook de breuklijnen van de verdeeldheid in het land zich duidelijker af dan wellicht ooit tevoren. In plaats van het Vietnamtrauma uit te wissen, roept deze nieuwe oorlog dat trauma opnieuw op, als een spook dat weigert te verdwijnen en zijn kop opsteekt op momenten dat de natie het het minst kan gebruiken.

Jan Donkers is schrijver van literaire verhalen en maker van muziekprogramma's en reizen buitenlandreportages voor VPRO-radio.

Noten

- ¹ Harold Evans *The American Century*, Knopf, 2000.
- ² James Davison Hunter, *Culture Wars, The struggle to define America*, Basic Books, 1991.

PARALLELEN TUSSEN DE VIETNAMEERLOG EN DE OORLOG IN IRAK

Henk Hofland

Hangend aan hun helikopters zullen de Amerikanen uit Irak verdwijnen, zei de Israëlische strateeg Martin van Creveld een jaar of twee geleden, kort voor de oorlog met het wereldvuurwerk van *shock and awe* begon. Zo had de finale zich in Vietnam voltrokken, in Danang en Saigon, in het voorjaar van 1975. Officieel was die oorlog toen al twee jaar eerder afgelopen. Bij de akkoorden van Parijs, getekend in 1973, hadden de Verenigde Staten zich uit de strijd teruggetrokken, feitelijk als de verliezers. Het land werd over de 17^e breedtegraad in tweeën gedeeld.

Acht jaar hebben de Amerikanen met de modernste middelen, volgens in *think tanks* doordachte strategieën, hun oorlog gevoerd. In die periode zijn 922.290 Noord-Vietnamezen, soldaten, burgers en leden van de Vietcong gedood, hebben 181.483 Zuid-Vietnamezen het leven verloren en zijn 55.337 Amerikaanse soldaten gesneuveld. Na de val van Saigon werden Noord- en Zuid-Vietnam verenigd tot een communistische staat en daarmee was bereikt wat Washington voortdurend had willen voorkomen.

Aan waarschuwingen dat het verkeerd zou aflopen, heeft het niet ontbroken. We begeven ons in een moeras, zei Clark Clifford, een advocaat en vriend van president Johnson in 1965. Zijn woorden gingen ten onder in de stormen van vaderlandsliefde, strijd lust, idealisme, nationale roeping en het eigenaardig mengsel van angst en zelfoverschatting die aan het begin van de tragedie het nationaal klimaat bepaalden.

How to Get Out of Vietnam heet de brochure van John Kenneth Galbraith, de econoom, schrijver van *The Affluent Society*, adviseur van John F. Kennedy, voormalig Amerikaans ambassadeur in India en trouw partijgenoot van president Johnson. Beter, gezaghebbender kon je ze in die tijd niet vinden. "The war we cannot win, should not wish to win, are not winning." Een klemmender, nauwkeuriger diagnose was toen, in 1967 niet beschikbaar. Het heeft niet geholpen.

Krijgt Martin van Creveld gelijk? Zijn tussen Vietnam en Irak parallellen te trekken? Volgen we een koers die, als we maar lang genoeg volhouden, tot een soortgelijke nederlaag zal leiden? Valt er dertig jaar later, vijftien jaar na het einde van de Koude Oorlog, überhaupt nog een zinnige vergelijking te maken? Laat staan ons te wagen aan de voorspelling van gebeurtenissen met een zo grote historische betekenis? We zullen zien.

Er is om te beginnen één grote overeenkomst. Aan beide oorlogen ligt een rechtvaardiging van geopolitieke overwegingen ten grondslag. In de eerste fase van de Amerikaanse betrokkenheid bij de strijd in Vietnam zag het er voor het Westen als geheel in de Koude Oorlog niet goed uit. In 1949 was het vasteland van China onder

communistisch bewind gekomen. Niet lang daarna brak de Koreaanse oorlog uit. Die eindigde in 1953 onbeslist met de verdeling van het schiereiland. Voormalige Europese koloniën waren het toneel van communistische activiteit. In Vietnam vochten de Fransen tegen de Vietminh. Op 7 mei 1954 gaf het garnizoen van Dien Bien Phoe zich na een lange belegering over; een werelddrama in de Koude Oorlog. Dat waren de grote gebeurtenissen in Azië.

De Blokkade van Berlijn werd met een luchtbrug weerstaan. In juni 1953 werd de arbeidersopstand in het communistisch deel door sovjet tanks neergeslagen. Drie jaar later gebeurde hetzelfde met de opstand van de Hongaarse arbeiders en studenten in Boedapest. In Frankrijk en Italië waren grote en bloeiende communistische partijen. De West-Europese intelligentsia, schrijvers, kunstenaars, opiniemakers van de grote media waren ontvankelijk voor communistische propaganda. In Amerika zelf leek senator McCarthy met zijn genadeloze verhoren te onthullen dat de rode vijand tot in het bolwerk van de vrijheid was doorgedrongen.

Zo was er nog veel meer onheilspellends. Het communisme had sinds 1945 staat na staat veroverd, aan de expansiedrang kwam geen einde, en waar de macht eenmaal was gevestigd, werd die met ijzeren hand geconsolideerd. Geloofde men in het Westen niet dat de democratie aan de verliezende hand was, dan toch dat het initiatief verloren was gegaan. De impliciete bevestiging was de dominotheorie. Landen vielen door communistische revoluties om als dominostenen. En was dat eenmaal gebeurd, dan was zo'n land verloren. De communistische revolutie was onomkeerbaar. In Vietnam had men werkeloos toegekeken. Nu was het een 'tot hier en niet verder' geworden. Amerika kon het zich niet meer veroorloven dat het volgende land aan de dictatuur zou worden uitgeleverd. Dat was een zaak van nationaal zelfbehoud.

Parallel daaraan, en onscheidbaar met de geopolitieke visie verbonden gold de ideologie. Het Westen in zijn geheel met Amerika als het machtig centrum was het bolwerk van vrijheid, democratie en welvaart. Alleen met de kracht van zijn superieure wapens zou het zich tegen de dictatuur kunnen handhaven. In ideologisch verband werd Zuid-Vietnam als een voorpost van de democratische vrijheid gezien. Bij zijn inauguratie op 20 januari 1961 had John F. Kennedy dit gezegd: "Let every nation know, whether it wishes us well or ill, that we shall pay any price, bear any burden, meet any hardship, support any friend, oppose any foe, to ensure the survival and the success of liberty." Dat was in overeenstemming met de Truman Doctrine die hulp beloofde aan alle in hun vrijheid bedreigde staten.

Het beeld van de Koude Oorlog uit de jaren vijftig en begin zestig overziend, zouden we tot de conclusie kunnen komen dat Amerika een aantal goede redenen had om zich in de strijd te mengen. Langzamerhand is het zo ver gekomen. Van steun aan de Fransen – minister van Buitenlandse Zaken John Foster Dulles heeft zelf overwogen de atoombom te gebruiken – via directe militaire hulp aan Zuid-Vietnam, met het sturen van de zogenaamde adviseurs, uiteindelijk 20.000 in getal, tot de directe militaire betrokkenheid: dat proces heeft van 1954 tot 1964 geduurd.

23 juli 1966: President Lyndon B. Johnson kijkt naar helikopters tijdens een oefening op Fort Campbell, Kentucky (foto: Yoichi R. Okamoto, LBJ Library)

Nadat in augustus van dat jaar het Amerikaanse oorlogsschip de *Maddox* had deelgenomen aan een Zuid-Vietnamese aanval, ondernamen de Noord-Vietnamezen in internationale wateren een tegenaanval op het Amerikaanse flottielje, en brachten één schip tot zinken. Het Amerikaans geduld was op. Senator Russell uit Georgia verklaarde: “De eer van de natie staat op het spel. Wij mogen en zullen niet terugschrikken bij onze verdediging.” Volgens opinieonderzoek was 85 procent het met hem eens. Geopolitiek en ideologie kunnen niet zonder patriotisme. In de Senaat werd de Tonkin-resolutie aangenomen, met twee stemmen tegen. Vliegtuigen stegen op om Noord-Vietnamese militaire installaties te bombarderen. Daarmee was de tocht naar het centrum van het Vietnamese moeras definitief begonnen.

Hoe verschillend lijkt op het eerste gezicht dit verhaal van het voorspel tot de oorlog in Irak! Het conflict tussen de Verenigde Staten en het Irak van Saddam Hoessein dateert uit 1990, toen de dictator Koeweit binnenviel en dit oliestaatje wilde annexeren. Na 45 jaar Koude Oorlog (waarin de twee grote vijanden alleen bij vergissing een paar keer op elkaar hadden geschoten), betekende deze daad van Saddam een zonderlinge en incidentele inbreuk op de nieuwe wereldvrede. Zo werd de agressie opgevat.

President Bush sr. reageerde dienovereenkomstig. Ook hij was opgevoed in de traditie van het Amerikaanse idealisme, met een scherp oog voor de nationale belangen. In september 1990 hield hij voor het Congres zijn grote rede over de Nieuwe Wereldorde, waarin de soevereiniteit der naties gegarandeerd zou zijn en er geen plaats meer was voor zulke ouderwetse veroveringsoorlogen. Het daaropvolgende half jaar gebruikte hij om zijn internationaal bondgenootschap, de Coalitie te vormen. De generaals Powell en Schwarzkopf maakten hun strategisch plan. Nadat Saddam alle eisen tot terugtrekking had verworpen, stond niets de tegenaanval nog in de weg.

Het Amerikaanse volk stond als één man achter de *Commander in Chief* en de strijdkrachten. Binnen minder dan twee maanden was Koeweit bevrijd en Saddam verslagen. Dat vond de president mooi genoeg. "Thank God we kicked the Vietnam syndrome," zei hij. Daarvoor bleek het niet meer nodig door te marcheren naar Bagdad. Zijn Nieuwe Wereldorde is daarna ondergegaan in het Einde van de Geschiedenis en het aanzwellend gehos en getetter van de jaren negentig.

Saddam bleef een luis in de pels van het Westen, in het bijzonder Amerika. In 1996 probeerde hij gebruik te maken van interne ruzies tussen de Koerden om met zoveel mogelijke fracties van dit hele volk af te rekenen. Met tanks opende hij de aanval op de in beschermd gebied liggende Koerdische stad Arbil. President Clinton reageerde met de Operatie *Desert Strike*. "We moeten Saddam duidelijk maken dat roekeloze daden hun gevolgen hebben," zei hij. "We moeten meer capaciteit hebben om Saddam op langere termijn te bedwingen." Die politiek van *containment* is door de Britten en Amerikanen tot het einde van de eeuw consequent gevolgd.

Met Arabisch, in het bijzonder Palestijns terrorisme was het Westen intussen vertrouwd geraakt. De gijzeling van Israëlische sportlieden op de Olympische Spelen in München in 1972; de Israëlische bevrijding, in Entebbe, van de door Palestijnen gegijzelde passagiers van drie vliegtuigen in 1976; de fundamentalistische overval op de Amerikaanse ambassade in Teheran in 1979. In 1985 wordt het Italiaanse cruise schip *Achille Lauro* door de PLO gekaapt en de Amerikaanse jood Leon Klinghoffer in zijn rolstoel overboord gezet. De aanslag op de Berlijnse nachtclub *La Belle* waarbij vier Amerikaanse soldaten werden gedood, gebeurt in 1986. Ik noem een paar aanslagen uit een lange reeks. Het Westen paste zich aan, nam maatregelen. Vliegtuigpassagiers raakten gewend aan het veiligheidsonderzoek. Maar dat in het Westen een gevoel van dreiging ontstond, dat de volgende grote vijand voor de deur zou staan? Daar was geen sprake van. En zeker de verslagen Saddam werd niet tot de doodsgevaren gerekend.

Op elf september 2001 is ons comfortabele uitzicht op de wereld radicaal veranderd. Na de val van de Berlijnse Muur hadden we in het internationaal terrorisme weer een grote gemeenschappelijke vijand gekregen, maar van een andere orde. Niet meer een staat of een bond van staten, maar een netwerk van terroristen, fundamentalisten van de islam. In de jaren negentig is in beperkte kring gespeculeerd over de mogelijkheid

van een nieuwe mondiale strijd. Het bekendst is Samuel Huntingtons *The Clash of Civilizations*, maar ook in *The Lexus and the Olive Tree* van Thomas Friedman bijvoorbeeld kunnen we een waarschuwing lezen. Deze literatuur heeft de politiek en het grote publiek niet bereikt. Elf september heeft Amerika en de rest van de wereld als een volslagen verrassing overvallen.

De reactie lag voor de hand. Het Afghanistan van de Taliban was de basis van de terroristen. Met de morele steun van de hele westelijke wereld en nog veel meer landen werd de aanval geopend, de Taliban ten val gebracht, maar Osama bin Laden niet gevangen. Daarna nam de Amerikaanse politiek een wending. Met alle publicitaire middelen die Washington ten dienste stonden, werd de aandacht op Saddam Hoessein gericht. Ter rechtvaardiging daarvan zijn de volgende argumenten aangevoerd: 1) Hij had massavernietigingwapens of stond op het punt daarvan in het bezit te komen. 2) Hij had de pogingen tot inspectie door de Verenigde Naties gesaboteerd. 3) Hij stond in contact met de organisatie van Bin Laden. 4) Hij was een dictator die zijn volk onderdrukte en verdacht werd van genocide.

De massavernietigingwapens zijn niet gevonden. Een paar weken geleden is het zoeken gestaakt. Van banden met Bin Laden is niets gebleken. Waarom Saddam de inspecteurs van de VN heeft dwarsgezet, blijft een raadsel. Er zijn veel dictators die hun volk onderdrukken zonder een oorlog met de Verenigde Staten te riskeren. En genocide is zeer ernstig maar ook niet altijd een reden tot oorlog gebleken. De vraag is gerechtvaardigd, wat de diepste gronden voor de Amerikaanse regering waren om deze oorlog te beginnen.

Hier komen we aan overeenkomsten met Vietnam. De eerste: er is een geopolitiek motief. Irak ligt in het centrum van dat deel van de Arabische wereld waar de meeste olie van het Westen vandaan komt. Er is in de regio geen land dat ook maar bij benadering een stabiele democratie kan worden genoemd. Theoretisch ligt het voor de hand, dat de natie die veruit de meeste moeilijkheden veroorzaakt het eerst in aanmerking komt voor een politieke reconstructie met bevrijding van het volk. Daarmee is meteen het ideologisch motief gegeven. Dit is dan ook de theorie met wijdere strekking, het *grand design* dat aan de ingreep ten grondslag ligt. Het is de neoconservatieve visie, in de Amerikaanse regering duidelijk verwoord door Paul Wolfowitz, onderminister van Defensie. Samengevat: het volk van Irak wordt van de dictatuur bevrijd, waarna met hulp van de Amerikanen daar een democratie ontstaat die tot voorbeeld van de regio zal dienen.

De aantrekkelijkheid van de eenvoud valt niet te ontkennen. In de eerste fase van de aanval leek alles volgens plan te verlopen. Onderschat de macht van de Amerikaanse propaganda niet. In de laatste weken van de vrede en de eerste van de oorlog was ik in New York. Het publiek was voorbereid: 'Showdown Iraq'. Natuurlijk kwamen er tegenstanders van de oorlog aan het woord. Politici, deskundigen en niet de minste, generaal Wesley Clark die opperbevelhebber in Joegoslavië was geweest.

1 mei 2003: President George W. Bush aan boord van de *USS Abraham Lincoln* waar hij het einde van

de 'major operations' in Irak afkondigde (foto: US Navy)

Niet doen, zeiden ze. Maar de voorstanders waren in overweldigende meerderheid. In de Verenigde Naties speelden de Fransen hun rol van verraderlijke, stinkende kaaseters. Toen de *shock and awe* begon stond het volk achter de *Commander in Chief* die op zijn woord gelooft werd – in alles.

Het verloop van de strijd en de bevrijding leken hem gelijk te geven. Irak was geen Vietnam. Dat stond wel vast, toen de president op 1 mei het einde van de ‘major operations’ afkondigde. Zijn populariteit bereikte een nieuw hoogtepunt. Daarna is het in Irak bergaf gegaan. Gaandeweg is het steeds duidelijker geworden dat de Amerikanen na gedane militaire zaken de nasleep hebben onderschat. Terwijl van de nasleep juist het succes van de hele operatie afhangt – en afhangt.

Hier begint de volgende vage parallel met Vietnam te dagen. Het voeren van een veldtocht is iets anders dan het uitoefenen van een bezetting met politiek-opvoedkundige doeleinden. De vroegere nationale veiligheidsadviseur, nu minister Condoleezza Rice dacht dat het in Irak een betrekkelijk eenvoudige zaak zou zijn. In Duitsland en Japan, zei ze, was het ook uitstekend geslaagd. Moest je uitleggen dat die twee hooggeïndustrialiseerde naties een volstrekt andere opgave boden dan een Arabisch land dat in drie volken verdeeld is met een andere cultuur en andere godsdiensten en aan, opnieuw, een volstrekt andere levenswijze gewend zijn? Blijkbaar wel.

Wat de Irakezen met westerse volken gemeen hebben is hun behoefte aan werk, elektriciteit, stromend water. De bevrijders hebben die urgentie niet goed begrepen. De infrastructuur werd niet hersteld. Het overwonnen leger kreeg collectief zijn ontslag waardoor enige honderdduizenden van de ene dag op de andere op straat stonden. En het dagelijks bestuur, uitgeoefend door leden van de Baath-partij werd gedesorganiseerd nadat de Baathisten ontslagen waren. Dat zijn de diepste oorzaken van de chaos.

Het verzet groeide, organiseerde zich. Intussen zagen de terroristen buiten Irak dat zich daar een dankbaarder strijdtoneel vormde dan ze hadden kunnen dromen. Voor de Amerikanen stapelden de problemen zich op. Zoals in Vietnam werd door onderdelen van de bezettende macht manmoedig geprobeerd, de *hearts and minds* – waarom het tenslotte was begonnen – niet verloren te laten gaan. Maar een langdurige aanwezigheid van vreemde soldaten in hun land, hoe heilzaam en verdienstelijk ook, doet een volk op den duur van mening veranderen. Om het vriendelijk te zeggen. En permanente bedreiging maakt de soldaat tot een ander mens, overal. Zo is in Vietnam het schandaal van My Lai ontstaan, zo is in Irak dat van Abu Ghraib mogelijk geworden. Zo heeft het Irakese verzet zich uitgebreid, beter georganiseerd en is dus de strijd geëscaleerd.

Het voorbeeld is Falluja, een stad van 300.000 inwoners, die anderhalf jaar na het officiële einde van de oorlog door de Amerikanen moest worden heroverd. Volgens de beste schattingen gingen 200.000 mensen op de vlucht. Meer dan 100.000 zijn nog niet teruggekeerd. Waar zijn ze? Van de tsunami-vluchtelingen wor-

den we van dag tot dag op de hoogte gehouden. Al twee maanden geleden is Falluja van de televisie in het Westen verdwenen, maar niet uit de openbare mening in Irak.

De verliezen aan mensenlevens in Irak zijn gering vergeleken met die in Vietnam. Volgens de boekhouding tot eind januari, vóór de verkiezingen: 1.372 Amerikanen, 6.370 Iraakse soldaten en 17.582 burgers. De Amerikaanse publieke opinie is scherp verdeeld, maar in tegenstelling tot het einde van de jaren zestig, begin zeventig, komt het conflict nauwelijks op straat. In het Amerikaanse dagelijks leven is het niet voelbaar. Dat zou anders kunnen worden als de verkiezingen mislukken, dat wil zeggen: geen einde aan verzet en terrorisme in het vooruitzicht stellen, maar de tegenstellingen verscherpen. Ik waag me aan een voorspelling: ik denk dat dit waarschijnlijker is dan dat ze een kalmerende uitwerking zullen hebben.

Tot eind 2006 zullen, volgens de laatste plannen 120.000 Amerikaanse soldaten in Irak blijven. Vanuit geopolitiek standpunt bezien ligt dat voor de hand. Een zo belangrijk land in een zo belangrijke regio kan niet aan wanbeheer en chaos worden overgelaten. Maar hier opent zich het uitzicht op de Vietnamese paradox: hoe meer aandacht de bezetter aan bevordering van de orde besteedt, hoe sterker de wanorde wordt bevorderd. Zo is Vietnam tot het moeras geworden. Ik denk dat de Amerikanen er op het ogenblik tot hun knieën in staan.

Tussen Vietnam en Irak is één groot verschil. Toen heeft Amerika zijn tragische en vergeefse oorlog gevoerd in de marge van de Koude Oorlog. De werkelijke strijd speelde zich af in Europa waar na de communistische coup in Praag, in 1948, de demarcatielijn tussen Oost en West onwrikbaar vast lag. De werkelijke strijd werd gevochten in de wetenschap, de literatuur, de fabrieken, de economie; en de manier waarop die werd georganiseerd, zich voortdurend tot maximale slagvaardigheid aanpaste. Op die grote historische weg was Vietnam een doodlopende steeg.

Het Irak van Saddam was na de oorlog van 1991, terwijl het onder auspiciën van de Verenigde Naties werd gecontroleerd een hinderlijke, een misdadige factor, maar in de internationale politiek een buitenwijk. Dat had het ook na 11 september kunnen blijven, terwijl het Westen onder leiding van Amerika zich had ingespannen om het Israëlijsch-Palestijns conflict duurzaam op te lossen, Bin Laden te vangen, Afghanistan op orde te brengen en verder Saoedi-Arabië tot een begin van modernisering te bewegen. Maar Bush en de zijnen hebben voor Irak gekozen.

Daarmee is wat eerst een buitenwijk was, tot een brandpunt van de oorlog tegen het terrorisme geworden. En het terrorisme is een totaal andere vijand dan het communisme. Het rekent niet in meetbare winsten en verliezen zoals wij dat doen. Het wil algemene angst wekken, permanente chaos stichten, het Westen demoraliseren tot het op de vlucht slaat. Daarom kan het Westen zich niet veroorloven dat Irak nog meer tot een Vietnam wordt dan het nu al, binnen twee jaar, is geworden.

Irak lijkt op Vietnam. Ik ben bang dat de overeenkomsten zullen toenemen naarmate de Amerikanen hun politiek concept, strategie en tactiek langer onaangepast

zullen volhouden. Dan moeten we er rekening mee houden dat het hele Midden-Oosten zal worden gevietnamiseerd. Daarmee houdt de vergelijking dan definitief op. Vietnam is Vietnam gebleven doordat het drama zich in de marge heeft afgespeeld. Het Midden-Oosten, sinds twee jaar met Irak als probleem van de eerste orde, hoort tot het centrum van onze belangen. De heer Bush en de zijnen nemen zware risico's, deze keer niet alleen met hun eigen land maar met het hele Westen. Als Van Crevelds voorspelling uitkomt, hangen wij mee.

H.J.A. Hofland is journalist en columnist voor NRC Handelsblad en De Groene Amsterdammer en auteur van verschillende boeken en bundels.

APPENDIX

Onderwijspublicaties van de Atlantische Commissie

CD-ROM

Prijs € 7,50

- *De EU en Europese Veiligheid*. Lesmateriaal voor de bovenbouw en het voortgezet onderwijs (2003)

Onderwijscahier

Prijs: € 2,25

- *Revolutie of Renaissance? Veranderingen in Midden- en Oost-Europa na 1989* (2000)
- Vragen, opdrachten en antwoorden bij *Revolutie of Renaissance? Veranderingen in Midden- en Oost-Europa na 1989* (2000)

Atlantische Onderwijspapers

Prijs: € 2,25

- AOP 19, *50 jaar NAVO. Nieuwe tijden, nieuwe taken?*, Ad van Baal, Arie Elshout, Duco Hellema e.a. (1999)
- AOP 20, *Het beeld van Rusland. Rusland in beeld*, Coby van der Linde, Alexander Munninghoff e.a. (2003)
- AOP 21, *Amerika en Europa: Mars en Venus?*, Frank van Beuningen, Arnout Brouwers e.a. (2004)
- AOP 22, *Vietnam, Irak en de (on)macht van Amerika*, Jan Donkers, Henk Hofland e.a. (2005)

Factsheets en websheets

Gratis te downloaden via www.atlantischecommissie.nl

2001

- Websheet: *De Kaukasus. Balkan van het oosten?*

Atlantisch Perspectief, het tijdschrift van de Atlantische Commissie, bevat artikelen over internationale betrekkingen en veiligheidspolitiek. Voor € 22,50 per jaar ontvangt u acht nummers. Studenten en scholen betalen slechts € 17,50.

Voor € 37,50 per jaar wordt u begunstiger van de Atlantische Commissie en steunt u haar werk. U ontvangt dan naast de publicaties van de Atlantische Commissie ook uitnodigingen voor bijeenkomsten, conferenties en seminars.

Voor meer inlichtingen kunt u contact opnemen met:

Atlantische Commissie
Bezuidenhoutseweg 237-239
2594 AM Den Haag
t 070-3639495
f 070-3646309
e atlcom@xs4all.nl
w www.atlantischecommissie.nl

